

Analiza važnosti zaštite prava životinja u turizmu

Roknić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:423768>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported/Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij Poslovna ekonomija

**ANALIZA VAŽNOSTI ZAŠTITE PRAVA ŽIVOTINJA U
TURIZMU**

Diplomski rad

Lucija Roknić

Zagreb, lipanj, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij Poslovna ekonomija

**ANALIZA VAŽNOSTI ZAŠTITE PRAVA ŽIVOTINJA U
TURIZMU**

**ANALYSIS OF THE IMPORTANCE OF ANIMAL RIGHTS
PROTECTION IN TOURISM**

Diplomski rad

Lucija Roknić, 0067537279

Mentor: Doc. dr. sc. Ingeborg Matečić

Zagreb, lipanj, 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni/diplomski/specijalistički rad, odnosno doktorska disertacija isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Studentica:

U Zagrebu, _____

(potpis)

Sažetak i ključne riječi

Prema podacima UNWTO-a, 7% međunarodnog turizma čine oblici turizma u kojima sudjeluju životinje, s godišnjim rastom od otprilike 3%. Predmet istraživanja ovog diplomskog rada je važnost zaštite prava životinja u turizmu. Tema zaštite životinja sve je češće prisutna u znanstvenim radovima stručnjaka iz područja filozofije, etike, prava, ali i turizma, što predstavlja primarni poticaj za odabir teme. Osnovni ciljevi istraživanja ovog diplomskog rada su analizirati mogućnosti i etičnosti odabranih oblika sudjelovanja životinja u turizmu i analizirati pokušaje prevencije i suzbijanja izrabljivanja životinja u svijetu analizom uloge međunarodnih organizacija, nevladinih organizacija te dionika ponude i turista na turističkom tržištu. Rezultati istraživanja istaknut će neodgodivu važnost detaljnije definiranih životinjskih prava i njihovu primjenu u svakodnevnom životu, temeljenu na principima etičnog življenja i održivog razvoja. Tema svojom kompleksnošću i višedimenzionalnošću potiče na razmišljanje i razvijanje vlastitih stavova i mogućih rješenja u praksi.

Ključne riječi: životinje, zaštita, izrabljivanje, turizam

Summary and keywords

According to the UNWTO, 7% of international tourism consists of forms of tourism involving animals, with an annual growth rate of approximately 3%. The subject of research of this thesis is the importance of animal rights protection in tourism. The topic of animal protection is increasingly present in the scientific papers of experts in the field of philosophy, ethics, law, but also tourism, which is the primary impetus for choosing a topic. The main objectives of this thesis are to analyze the possibilities and ethics of selected forms of animal participation in tourism and to analyze attempts to prevent and combat animal exploitation in the world by analyzing the roles of international organizations, NGOs and supply and demand of the tourism market. The results of the research will highlight the urgent importance of more detailed defined animal rights and their application in everyday life, based on the principles of ethical living and sustainable development. With its complexity and multidimensionality, the topic encourages thinking and developing one's own attitudes and possible solutions in practice.

Key words: animals, protection, exploitation, tourism

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Predmet i ciljevi rada.....	4
1.2. Metodologija rada.....	4
1.3. Struktura rada	5
2. Prava životinja u turizmu.....	6
2.1. Uloga i prava životinja u ponudi turističkih sadržaja.....	7
2.2. Prava životinja prema Univerzalnoj deklaraciji o pravima životinja	10
2.3. Problematika etičnosti sudjelovanja životinja u turizmu.....	12
2.4. Posljedice izrabljivanja životinja u turizmu	16
3. Analiza oblika sudjelovanja životinja u turizmu.....	18
3.1. Turizam temeljen na promatranju životinja u zatočeništvu.....	20
3.2. Turizam temeljen na promatranju divljih životinja	23
3.3. Turizam temeljen na promatranju životinja u utočištima	26
3.4. Ulične izvedbe s životinjama.....	28
3.5. Farme divljih životinja.....	29
3.6. Krićka analiza mogućnosti i etičnosti odabranih primjera iz prakse.....	31
4. Analiza pokušaja prevencije i suzbijanja izrabljivanja životinja u svijetu.....	37
4.1. Uloga međunarodnih organizacija u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja	37
4.2. Uloga nevladinih organizacija u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja	39
4.3. Uloga ponude u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja	43
4.4. Uloga potražnje u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja	47
4.5. Rezultati krićke analize	49
5. Zaključak.....	51

Popis literature

Popis slika

Popis tablica

Popis grafova

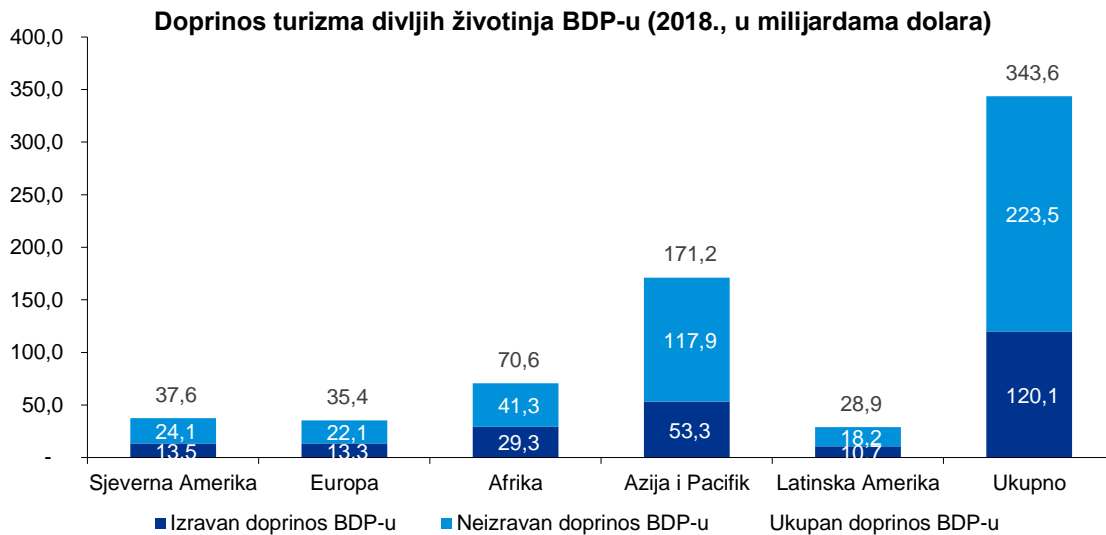
Životopis studentice

1. Uvod

Turizam je složen sustav i treća najveća izvozna kategorija u svijetu s ostvarenom zaradom od 1.586 milijardi USD u 2017. godini (UNWTO, 2019). Prema podacima UNWTO-a, 7% međunarodnog turizma čine oblici turizma u kojima sudjeluju životinje, s godišnjim rastom od otprilike 3%. Unatoč tome što turizam u kojem životinje sudjeluju ostvaruje sve veći i brži rast, tijekom godina sve je više meta kritika i osuda, kako od strane akademika tako i aktivista za prava i dobrobit životinja.

Kada se govori o turizmu u kojem sudjeluju životinje najčešće se misli na turizam divljih životinja. O učincima turizma divljih životinja postoji i najviše dostupnih podataka. Stoga će se u nastavku prikazati najrecentniji dostupni podaci kako bi se istaknula važnost teme. Grafovi 1., 2. i 3. prikazuju izravne ekonomske doprinose turizma divljih životinja po pojedinim svjetskim regijama ostvarene u 2018. godini.

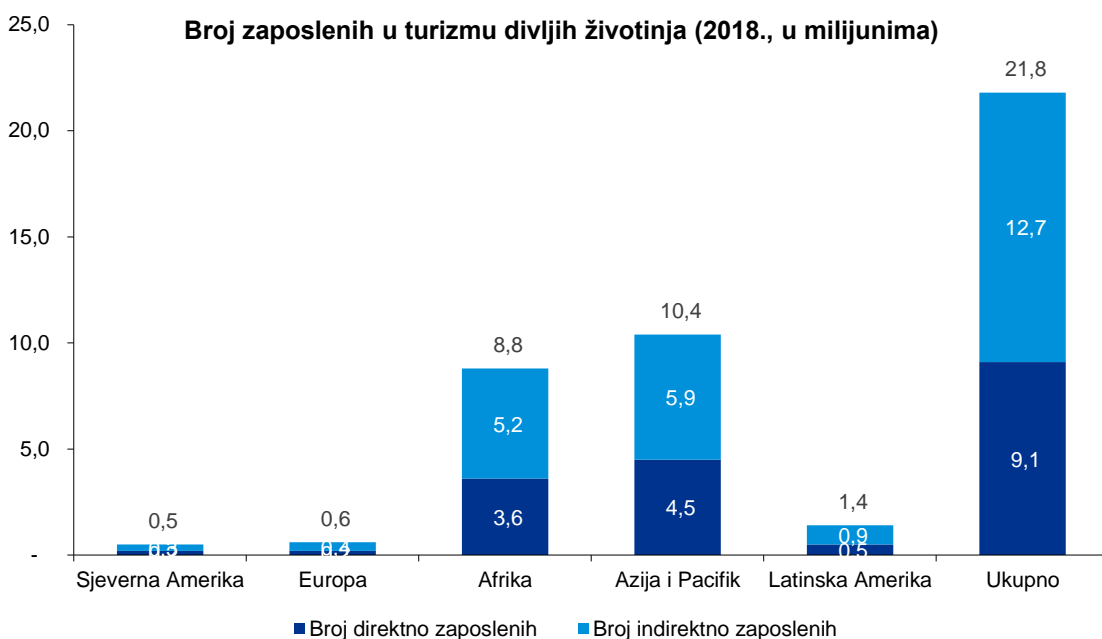
Graf 1. Doprinos turizma divljih životinja BDP-u (2018., u milijardama dolara)

Izvor: Manzo, G. G. (2019) *The economic impact of global wildlife tourism: travel and tourism as an economic tool for the protection of wildlife*. London: World Travel & Tourism Council.

Graf 1. Prikazuje da najveći doprinos turizma divljih životinja BDP-u ostvaruje na području Azije i Pacifika gdje ukupan doprinos BDP-u iznosi čak 171.2 milijarde dolara s visokim izravnim doprinosom od 53.3 milijarde dolara. Najmanji doprinos zabilježen je na području Latinske Amerike gdje je ukupan doprinos BDP-u gotovo upola manji u odnosu na izravan doprinos BDP-u Azije i Pacifika.

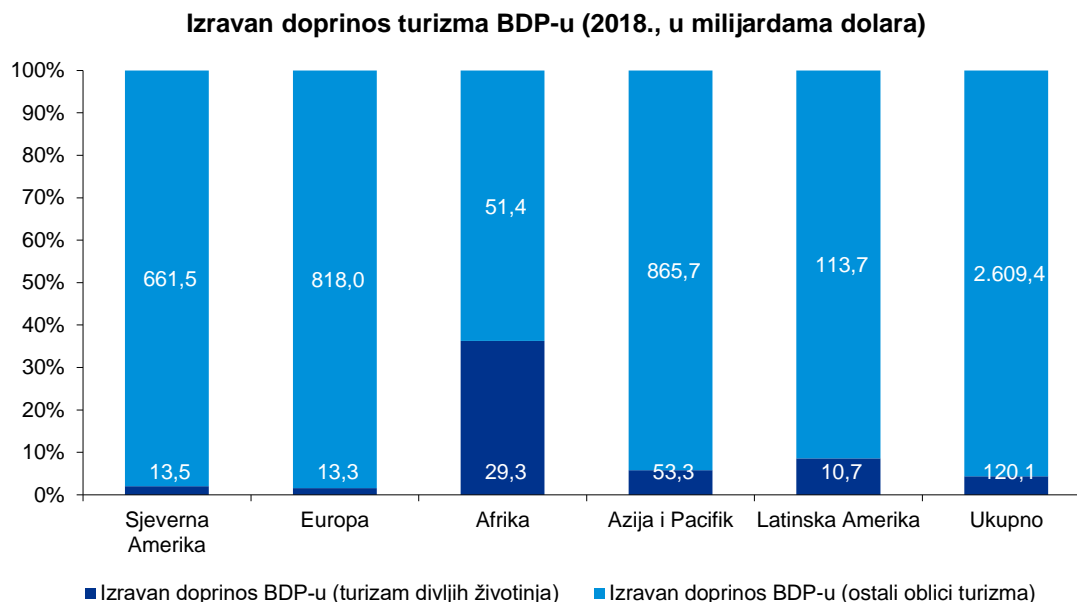
Graf 2. Broj zaposlenih u turizmu divljih životinja (2018., u milijunima)

Izvor: Manzo, G. G. (2019) *The economic impact of global wildlife tourism: travel and tourism as an economic tool for the protection of wildlife*. London: World Travel & Tourism Council.

U broju zaposlenih u turizmu divljih životinja također prednjači Azija i Pacifik s čak 10.4 milijuna zaposlenih, od čega je direktno zaposlenih 4.5 milijuna. Najmanje zaposlenih bilježe Sjeverna Amerika i Europa s 0.5 i 0.6 milijuna.

Graf 3. Izravan doprinos turizma BDP-u (2018., u milijardama dolara)

Izvor: Manzo, G. G. (2019) *The economic impact of global wildlife tourism: travel and tourism as an economic tool for the protection of wildlife*. London: World Travel & Tourism Council.

Iako Azija i Pacifik imaju najveći izravan doprinos BDP-u od turizma divljih životinja u iznosu od 53.3 milijarde dolara, u Africi izravan doprinos BDP-u od turizma divljih životinja iznosi čak 40% ukupnih izravnih doprinosa od svih oblika turizma, dok je u Aziji i Pacifiku to ispod 10%. Izravan doprinos BDP-u od turizma divljih životinja u odnosu na sve oblike turizma je najmanji u Sjevernoj Americi i Europi s oko 3%.

Iz prethodnih grafičkih prikaza može se zaključiti da turizam divljih životinja ima značajan izravan i neizravan doprinos BDP-u posebno na području Afrike te Azije i Pacifika. Broj zaposlenih u turizmu divljih životinja najveći je na navedenim područjima, gdje je broj samo direktno zaposlenih u turizmu višemilijunski.

Kada se govori o izrabljivanju životinja najčešće se govori o njihovom korištenju za prehranu ljudi i za izvođenje eksperimenata u laboratorijima. Ipak, ne smije se zaboraviti niti na životinje koje se izrabljuju radi pružanja usluga zabave što se direktno može povezati s turizmom. Stručnjaci u području turizma, poput David A. Fennella, u svojim radovima iz područja etike u

turizmu stalno naglašavaju potrebu za povećanjem broja istraživanja i kritičkih analiza na tu temu. Kroz primjere sudjelovanja životinja u turizmu koji će biti analizirani u ovom diplomskom radu, prikazat će se pozitivne i negativne strane povezanosti životinja i turizma. Vezano uz to, bitno je odrediti i ulogu svih dionika u zaštiti prava i dobrobiti životinja u turizmu.

1.1. Predmet i ciljevi rada

Predmet istraživanja ovog diplomskog rada je problematika važnosti zaštite prava životinja u turizmu. Tema se obrađuje iz perspektive filozofije, etike, prava, s posebnim naglaskom na ekonomsku perspektivu u području turizma. Iz toga slijede ciljevi rada:

- analizirati mogućnosti i etičnosti odabranih oblika sudjelovanja životinja u turizmu na temelju dostupne literature
- analizirati pokušaje prevencije i suzbijanja izrabljivanja životinja u svijetu pregledom strategija međunarodnih organizacija, nevladinih organizacija, ponude i potražnje na turističkom tržištu
- kritički se osvrnuti na rezultate analiza.

1.2. Metodologija rada

Osnovni metodološki pristup ovog diplomskog rada temelji se na pregledu literature relevantne u području sudjelovanja životinja u turizmu i njihovog izrabljivanja pri čemu se koristila metoda istraživanja za stolom tzv. *desk research* metoda. Za potrebu analize oblika sudjelovanja životinja u turizmu uključeni su znanstveni i stručni radovi dok je kritička analiza mogućnosti i etičnosti odabranih primjera iz prakse rađena metodom komparacije na temelju brojnih primjera iz različitih zemalja i kultura pomoću dostupnih relevantnih *online* izvora, kako bi se što bolje prikazao odnos ljudi prema životinjama u cjelini. Kako bi se analizirali pokušaji prevencije i suzbijanja izrabljivanja životinja u svijetu, korištene su razne publikacije i znanstveni radovi kojima je cilj metodom sinteze prikazati stanje ove problematike u svijetu te mogućnosti za napredak u zaštiti prava životinja.

1.3. Struktura rada

Ovaj diplomski rad podijeljen je na pet poglavlja. Prvo poglavlje pruža kratki teorijski uvod u tematiku izrabljivanja životinja, nastoji precizno odrediti terminologiju sudjelovanja životinja u turizmu i izrabljivanja životinja te ciljeve i metodologiju rada. U drugom poglavlju terminološki se određuju uloga i prava životinja u ponudi turističkih sadržaja, posebno prava životinja prema Univerzalnoj deklaraciji o pravima životinja, te se postavlja problematika etičnosti sudjelovanja životinja u turizmu. Poglavlje završava prikazom posljedica koje se razvijaju kod životinja uslijed izrabljivanja u turizmu. Treće poglavlje predstavlja analizu oblika sudjelovanja životinja u turizmu. Opisuju se pet mogućih oblika sudjelovanja životinja u turizmu te se analiziraju odabrani primjeri iz prakse. U četvrtom poglavlju analizira se pokušaj prevencije i suzbijanja izrabljivanja životinja u svijetu promatrano kroz uloge međunarodnih i nevladinih organizacija, kao i same ponude i potražnje u turizmu. Na kraju poglavlja iznose se rezultati kritičke analize. Peto poglavlje zaključuje rad.

2. Prava životinja u turizmu

Riječ životinja dolazi od latinske riječi *animal* čije je prvotno značenje bilo živ stvor, a kasnije životinja. Njome se označava živi organizam koji pripada carstvu *Animalia*, jednomu od pet carstava živoga svijeta na Zemlji¹. U literaturi se za životinje često koristi termin neljudske životinje. Za potrebe ovog rada termin životinja koristit će se kao sinonim za neljudske životinje.

Rastući problemi vezani uz očuvanje okoliša naglašavaju potrebu da se zaštiti priroda koja je prema Payneu i Dimancheu (1996) „sirovina“ turizma. Bez obzira na razlog zbog kojeg turisti odlaze na putovanja, priroda i prirodni resursi uvijek su u centru zanimanja pri razgledavanju destinacije, stoga veliku pozornost treba obratiti na njihovu zaštitu kako destinacija ne bi ostala bez svojih bogatstva. Životinje su vrlo važan dio prirode stoga nije upitno treba li povećati brigu i o njihovoj zaštiti.

Regan (2004) objašnjava kako je cijeli koncept promatranja životinja kao resursa za ljudske potrebe pogrešan. Posljedice koje se javljaju uslijed iskorištavanja životinja kratkoročno i dugoročno smanjuju kvalitetu njihovog života i ugrožavaju opstanak. Odnos čovjeka i životinja razlikuje se i u tome kojoj kategoriji životinje pripadaju s obzirom na to kako ih čovjek doživljava. To objašnjavaju Arluke i Sanders (1996) koji životinje dijele u tri kategorije:

1. neprijatelji (predatori)
2. alat (životinje uzgojene za hranu)
3. prijatelji (kućni ljubimci).

Cijela percepcija ljudi mora se promijeniti kako bi shvatili da životinje nisu stvorene da bi služile čovjeku i kako bez obzira koje su vrste sve zaslužuju poštovanje. Etika životinja kao novo, živopisno interdisciplinarno polje istraživanja nudi smjernice za put naprijed u turističkim studijama (Fennell, 2012), ali i općenito u odnosu prema životinjama.

¹ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Životinja. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67785> [17.05.2021.]

2.1. Uloga i prava životinja u ponudi turističkih sadržaja

Životinje su važan dionik u sustavu turizma. Prema procjenama UNWTO-a 7% svjetskog turizma povezano je s turizmom temeljenim na promatranju životinja. Sa stopom rasta od oko 3% godišnje postaje sve važniji oblik turizma². No, iako su životinje glavni resursi privlačenja posjetitelja, tretman životinja u cijelom sustavu ostao je zanemaren. Malo je i znanstvenih istraživanja na tu temu dok organizatori atrakcija u kojima životinje sudjeluju pokušavaju sakriti istinu i pred posjetiteljima se prema životinjama odnose drugačije nego onda kada posjetitelja nema. U nastavku se detaljnije objašnjavaju uloga i prava životinja u turizmu.

Winter (2020) objašnjava kako životinje u turizmu imaju jedinstvenu ulogu jer turisti imaju pristup životinjama koje su različite od onih koje svakodnevno susreću. Turisti putuju kako bi promatrali i ostvarili interakciju (poput maženja, plivanja, jahanja, snimanja selfija) s dupinima, tigrovima i drugim karizmatičnim, ugroženim i egzotičnim životinjama pritom zahtijevajući sigurnost da im životinje neće nauditi. Životinje osim što služe kao zabava, služe i kao gastronomska ponuda destinacija. Tako turisti mogu jesti dijelove iste vrste životinja koje su došli vidjeti, doslovno „konzumirajući“ odredište (Kline, 2018). Primjer toga može se naći na Islandu na kojemu je promatranje kitova poznata turistička atrakcija koju posjeti 20% turista³. S druge strane, kitovo meso poslužuje se u restoranima i može se kupiti u dućanima. Takva proturječna situacija potaknula je suradnju IFAW-a (Međunarodni fond za dobrobit životinja) i IceWhale-a (Islandska udruga za promatranje kitova). Kampanjom „Meet Us Don't Eat Us“ pokušavaju turiste informirati i educirati o ključnim činjenicama u vezi s konzumacijom kitovog mesa na Islandu te steći podršku turista u zaštiti kitova ukidanjem komercijalnog kitolova koji omogućava konzumaciju kitova mesa. U sklopu kampanje restoranima su se dodjeljivali *whale friendly* certifikati kako bi turisti znali da se u njima ne poslužuje kitovo meso. Takva kampanja pokazala se uspješnom, jer prema podacima IFAW-a, još samo 10% restorana poslužuje kitovo meso⁴.

² UNWTO. Wildlife is our world heritage. Dostupno na: <https://www.unwto.org/asia/unwto-chimelong-why-wildlife> [26.05.2021.]

³ IceWhale. Iceland is the biggest whale watching destination in Europe. Dostupno na: <https://icewhale.is/> [26.05.2021.]

⁴ IFAW. Saving whales in Iceland: the IFAW approach. Dostupno na: <https://www.ifaw.org/journal/saving-whales-iceland-ifaw-approach-jalou-langeree> [26.05.2021.]

Uloga životinja u turizmu je prvenstveno zabaviti turiste. Postoje razni načini na koje su životinje uključene u ponudu turističkih sadržaja. Mogu biti dio festivala, koristiti se kao ulična zabava, promatrati se u zatočeništvu ili divljini. Sudjelovanje životinja u turizmu u prethodno navedenim sadržajima detaljnije će se objasniti u 3. poglavlju. U današnjim urbanim društvima turizam je jedan od glavnih načina na koji ljudi mogu stupiti u kontakt sa širokim spektrom životinja i kao takvi, ovi susreti imaju sposobnost oblikovanja odnosa ljudi i percepcije životinja, što zauzvrat ima dramatične utjecaje na život pojedinih životinja (Carr i Broom, 2018). Na primjer, turizam je glavni pokretač borbe s bikovima, koride, jedan od najnasilnijih oblika ljudske zabave koji godišnje ubije približno 250 000 bikova⁵. Ipak, postoje i dobri primjeri uključenosti životinja u turizam koji minimiziraju negativne posljedice na životinje i koriste lokalnoj zajednici.

Svaka zemlja ima različite poglede na prava i dobrobit životinja na što utječe i kulturno nasljeđe. Američki filozof i pionir borbe za prava životinja Tom Regan (2004) poziva na priznanje da životinje imaju urođenu vrijednost bez obzira na svoju vrstu, korisnost ili inteligenciju. Nedić (2018) navodi da je pravo životinja nova pravna grana stoga nema univerzalnu definiciju. U literaturi se pravo životinja u objektivnom smislu definira kao skup pravnih pravila kojima se regulira postupanje ljudi prema životinjama i osigurava zaštita njihove dobrobiti (Stojanović, 2017).

Fennell (2013a) definira dobrobit životinja kao skup perspektiva koje pokušavaju riješiti znanstvena i moralna pitanja u vezi s upotrebom životinja. Hill i Broom (2009, str. 534) definiraju dobrobit životinja kao „stanje životinje u pogledu njezinih pokušaja da se nosi sa svojim okolišem“.

Kada se govori o dobrobiti životinja u literaturi se često spominje koncept „Pet temeljnih sloboda“. Vijeće za dobrobit životinja na farmi (FAWC) uspostavilo je koncept kako bi se zaštitile životinje za uzgoj za ljudsku prehranu. Koncept se kasnije proširio i na životinje u zoološkim vrtovima i kućne životinje. Temeljne slobode su:

1. Pravo na hranu i vodu - slobodan pristup svježoj vodi i hrani što će omogućiti zdrav razvoj i život.

⁵ Humane Society International. Bullfighting in Europe. Dostupno na: https://www.hsi.org/news-media/bullfighting_europe/ [25.05.2021.]

2. Pravo na udoban smještaj - život u prikladnoj okolini, osigurani zaklon i mjesto za odmor.
3. Pravo na život bez boli, ozljeda i bolesti - prevencija ili rano dijagnosticiranje i liječenje bolesti.
4. Pravo na izražavanje prirodnog ponašanja - život u prikladnom prostoru i uvjetima, kao i društvu životinja iste vrste.
5. Pravo na život bez straha i opasnosti - život u uvjetima koji će spriječiti psihičke patnje i stres⁶.

Nedić (2018, str. 88) objašnjava kako je „kvalitetan i učinkovit pravni sustav glavni preduvjet funkcioniranja bilo koje pravne države u kojoj dominira vladavina prava te stabilno društvo. Tako je i kod pravilnog funkcioniranja suživota čovjeka i životinje, gdje se prije svega zahtijeva izgradnja kvalitetnog i učinkovitog pravnog sustava koji jamči životinjama zaštitu njihova života, zdravlja i dobrobiti“. Svaka zemlja trebala bi težiti takvom pravnom sustavu.

⁶ Prijatelji životinja. Pet minimalnih prava životinja. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=1847> [28.05.2021.]

2.2. Prava životinja prema Univerzalnoj deklaraciji o pravima životinja

Životinje zaslužuju odlučnost čovjeka da se zauzme za njihova prava. Imaju osnovne životne sposobnosti i potrebe kao i čovjek. Nažalost, životinje se sustavno izrabljuju i uništavaju čovjekovim djelovanjem, kako izravnim, tako i neizravnim, na njih. Svakodnevno se životinje koristi za hranu, odijevanje, pokuse, zabavu ili za neke druge svrhe. Pri tome se iskorištava činjenica da životinje ne mogu reći da ne žele sudjelovati u tim aktivnostima. Ne postojanje zakona o zaštiti prava životinja u nekim zemljama dodatno otežava njihovu zaštitu. Svaki pokušaj međunarodnih organizacija, nacionalnih vlada, nevladinih organizacija i udruga vrlo je važan kako bi se što prije životinjama moglo omogućiti prirodno odvijanje života.

Deklaracija koja određuje prava životinja i na koju se poziva većina literature koja govori o izrabljivanju životinja je Univerzalna deklaracija o pravima životinja. Univerzalna deklaracija o pravima životinja proglašena je 15. listopada 1978. godine u Parizu. Tekst deklaracije je pregledao Međunarodni savez za prava životinja 1989. godine te je 1990. godine predan generalnom direktoru UNESCO-a i iste godine objavljen⁷.

Univerzalna deklaracija o pravima životinja kroz 14. članaka definira prava koja bi trebala biti osigurana svakoj životinji. Članci 2., 4., 6., 7. i 10. izravno se odnose na ekonomski aktivne životinje. Tako članak 2. govori o tome da čovjek kao životinjska vrsta nema pravo na istrebljenje ili nečovječno iskorištavanje druge životinje nego svoje znanje treba iskoristiti za dobrobit životinja. Divlje životinje prema članku 4. imaju pravo na slobodu u svom prirodnom staništu te je uskraćivanje te slobode, čak i u edukativne svrhe, povreda tog prava. Odvajanje životinja od njihove zajednice također je povreda prava prema članku 6. jer imaju pravo na svoj prirodni životni ciklus. Posebnu pozornost treba obratiti i na članak 7. koji govori da sve ekonomski aktivne životinje imaju pravo na razumno trajanje i intenzitet rada, nužnu ishranu i odmor⁸.

Iako deklaracije koje usvoji UN imaju visoku moralnu vrijednost i predstavljaju snažnu obvezu država članica da ih implementiraju u svoje nacionalno zakonodavstvo koristeći metode i

⁷ UNESCO (1978) *Universal Declaration of Animal Rights*. Pariz: United Nations Educational, Scientific & Cultural Organization. Dostupno na: <https://constitutii.files.wordpress.com/2016/06/file-id-607.pdf> [26.05.2021.]

⁸ UNESCO (1978) *Universal Declaration of Animal Rights*. Pariz: United Nations Educational, Scientific & Cultural Organization. Dostupno na: <https://constitutii.files.wordpress.com/2016/06/file-id-607.pdf> [26.05.2021.]

vremenski slijed implementacije prema slobodnom izboru, deklaracija nije obvezujuć dokument već preporuka (Neumann, 2012). To predstavlja veliki izazov u zaštiti prava životinja jer se već godinama ne može postići jedinstveni stav čovjeka kao životinjske vrste prema ostalim vrstama. Većina zemalja Afrike, Bliskog istoka te dio zemalja Azije, uključujući Kinu, još uvijek nemaju zakone koji određuju i odnose se izravno na prava i dobrobit životinja⁹. Ipak, čak i u Europi mogu se naći zemlje koje nemaju niti osnovni pravni okvir za zaštitu životinja. Te zemlje su Albanija i Bjelorusija. Nepostojanje osnovnog pravnog okvira za zaštitu životinja može se pronaći i u Maroku, Iranu i Alžiru¹⁰. S druge strane, u Europi se nalaze i zemlje koje imaju najstrože zakone i kazne ako se prekrše prava životinja. Takve zakone imaju Austrija, Švicarska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Njemačka, Nizozemska, Švedska i Danska. Hong Kong također je među najstrožim zakonodavcem jer oni koji krše prava životinja mogu platiti kaznu do 200.000 HKD, a zatvorska kazna može biti u trajanju do tri godine¹¹.

Ne postojanje zakona i regulacija u nekim zemljama olakšava pojedincima da i u sklopu turizma iskorištavaju životinje bez ikakvih posljedica. Ojačavanjem međunarodnih ugovora o zaštiti životinja i implementiranjem kvalitetnih zakona u nacionalna zakonodavstva može se postići bolja zaštita životinja.

⁹ Global Animal Law GAL Association. Animal legislations in the world at national level. Dostupno na: <https://www.globalanimallaw.org/database/national/index.html> [25.05.2021.]

¹⁰ World Animal Protection. Animal welfare matters: see how your country treats animals. Dostupno na: <https://www.worldanimalprotection.org/news/animal-welfare-matters-see-how-your-country-treats-animals> [25.05.2021.]

¹¹ ScoopWhoop. 8 Countries With The Strictest Animal Welfare Laws In The World That India Can Take Cues From. Dostupno na: <https://www.scoopwhoop.com/countries-with-strict-animal-welfare-laws-in-the-world/> [25.05.2021.]

2.3. Problematika etičnosti sudjelovanja životinja u turizmu

Etika životinja sve je važnija znanstvena disciplina koja mora biti uključena u turizam jer postoje etičke i moralne dvojbe o sudjelovanju životinja u turizmu. Etika životinja propituje imaju li ljudi moralnu odgovornost prema životinjama, i ako je imaju, u kojoj mjeri i kakvoj kvaliteti bi ljudi trebali osiguravati dobrobit životinja (Håstein, et. al., 2005). Pitanje etičnosti sudjelovanja životinja u turizmu u stručnoj literaturi tek je nedavno pridobilo pozornost. Cohen (2009) objašnjava da su se interakcije ljudi i životinja kao tema proučavanja u turizmu tek nedavno počela oblikovati te da je zbog njihovih beskonačnih složenosti ova tema posebno zanimljiva istraživačima u području društvenih znanosti. Fennell (2018) ističe kako postoji nekoliko teorija u području etike koje se mogu primijeniti i na sudjelovanje životinja u turizmu. Ističu se prava životinja, utilitarizam, dobrobit životinja, ekocentrizam, biocentrizam i ekofeminizam. Tablica 1.

kratko opisuje navedene teorije:

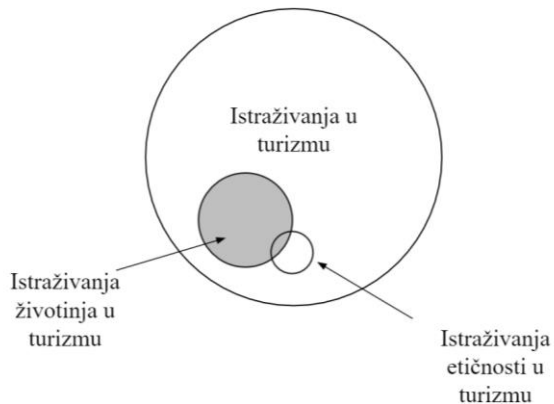
Tablica 1. Teorije u području bioetike primjenjive na životinje u turizmu

Teorije u području bioetike primjenjive na životinje u turizmu	
Naziv teorije	Opis teorije
Prava životinja	Cilj je uravnotežiti interese životinja s interesima ljudi (Shani i Pizam, 2008).
Utilitarizam	Utilitarizam je teleološka teorija ili teorija utemeljena na ciljevima koja se usredotočuje na optimalne ishode, ciljeve ili posljedice u akciji (Fennell, 2012).
Dobrobit životinja	Prihvatljivo je koristiti životinje u većinu ljudskih svrha, sve dok postoji iskren pokušaj maksimiziranja njihove dobrobiti i minimiziranja patnje i boli (Shani i Pizam, 2008).
Ekocentrizam	Tvrđi da je svako djelovanje etički opravdano sve dok ne narušava integritet ekosustava u cjelini (Shani i Pizam, 2008).
Biocentrizam	Biocentrizam zauzima stav da sav život ima urođenu vrijednost i ta se svojstvena vrijednost jednako dijeli na sve dijelove prirode (Fennell, 2013b).
Ekofeminizam	Ekofeminizam inzistira na međusobnoj povezanosti dominacije žena i dominacije prirode u patrijarhalnom društvu (Yudina i Fennell, 2013).

Iako postoji značajan broj istraživanja o životinjama u turizmu, Fennell (2012) objašnjava kako je uzrok tome velik broj istraživanja o ekoturizmu, turizmu temeljenom na promatranju divljih životinja, ali i zbog istraživanja o marketingu, održivosti i očuvanju. Međutim, vrlo malen dio ovih istraživanja uključuje poveznicu između životinja i etičnosti njihovog sudjelovanja u turizmu. Takvi rezultati začuđuju s obzirom na činjenicu da se turizam „oslanja“ na životinje jer

brojne jedinice raznih vrsta sudjeluju u njemu. Slika 1. prikazuje prethodno opisani odnos turizma, životinja i etike u istraživanjima iz područja turizma.

Slika 1. Odnos turizma, životinja i etike u istraživanjima iz područja turizma

Izvor: Fennell, D. A. (2012) *Tourism and Animal Ethics*. 1st ed. Oxon: Routledge, str. 7

Problematika etičnosti sudjelovanja životinja u turizmu je višeslojna. Kada životinje u zatočeništvu sudjeluju u turizmu ili drugim aktivnostima postoji mogućnost da se životinjama našteti kroz trening ili da se smanje njihove individualne koristi. Isto tako, hraneći i gledajući životinje utječe se na njihovu privatnost, sposobnost uobičajenog svakodnevnog funkcioniranja, kao i na sposobnost razmnožavanja. Mladunci su često odvojeni od svojih majki i obitelji u vrlo ranoj dobi što šteti njihovom razvoju. Životinje su često udarane, vezane i ozlijeđene kako bi mogle biti trenirane (World Animal Protection, 2016). Zbog toga je upitno može li sudjelovanje životinja u turizmu uopće biti etično.

Sve veća ovisnosti ljudi o društvenim mrežama može se manifestirati i u ovom slučaju. Životinje se trenira i prisiljava da budu mirne dok se turisti slikaju s njima ili slikaju njih. Te navode potvrđuje i istraživanje neprofitne organizacije World Animal Protection (2016). Prema tom istraživanju samo u Tajlandu 2010. godine 1.300 slonova je bilo u zatočeništvu kako bi u sklopu turističke ponude služili kao zabava za turiste koji mogu jahati slonove ili gledati predstave u

kojima sudjeluju slonovi. Istraživanje je također pokazalo da je 614 tigrova bilo u zatočeništvu od svojih prvih dana jer su oduzeti majkama kako bi mogli biti dio turističkih atrakcija tijekom kojih ih turisti slikaju ili čak grle. Bolje nisu prošli niti makaki koji su držani u malim kavezima ili vezani za tlo. Primijećeno je da su često bili kostimirani dok su izvodili predstave.

Shani i Pizam (2008, str. 687, 688) postavljaju brojna pitanja o etičnosti sudjelovanja životinja u turizmu na koja još uvijek ne postoje jedinstveni odgovori. Pitanja su podijeljena prema tri vitalna principa koja poduzeća slijede upravljajući turističkim atrakcijama u kojima sudjeluju životinje: zabava, obrazovanje i dobrobit životinja. Neka od najvažnijih pitanja su:

- „Trebaju li životinje biti držane u zatočeništvu kako bi služile kao turistička atrakcija?
- Do kojeg stupnja turistička atrakcija može ugrožavati načelo dobrobiti životinja kako bi turisti bili zabavljeni?
- Kakvi se mehanizmi mogu uspostaviti kako bi se osigurala dobrobit životinja u turističkim atrakcijama?
- U kojoj mjeri se može vjerovati da se brine o dobrobiti životinja koje su dio turističkih atrakcija ako se to sukobi s zahtjevima turista?“.

Iako je napredak u istraživanjima i edukaciji o etičnosti sudjelovanja životinja u turizmu spor i malen, to pitanje je polako konačno počelo dobivati zasluženno mjesto u znanstvenim istraživanjima i potaknulo ostale dionike na razmišljanje. Potrebno je što prije početi educirati javnost o tome kako su životinje u turizmu tretirane da bi se prava životinja zaštitila, a poslovanje subjekata u turizmu koji pružaju takve usluge postalo etičnije.

2.4. Posljedice izrabljivanja životinja u turizmu

Kod sudjelovanja životinja u turizmu mogu se uočiti pozitivne i negativne posljedice. Ovisno o tome kako životinje sudjeluju u turizmu javlja se različit oblik i intenzitet posljedica na njih. Najčešće se, nažalost, događa da su životinje izrabljivane, u ranoj dobi odvojene od svojih majki, okrutno dresirane i namjerno ubijane. Potvrđuje to i podatak da je između 230.000 i 550.000 životinja dio turističkih atrakcija koje imaju štetno djelovanje na njihovu dobrobit. S druge strane, između 1.500 i 13.000 životinja je dio atrakcija koje mogu imati pozitivan učinak na njihovu dobrobit i očuvanje (Tourism Concern, 2017).

Karis (2013) posljedice koje turizam temeljen na promatranju divljih životinja može ostaviti na životinje dijeli na tri temeljne skupine: promjene u ponašanju životinja, promjene u psihologiji životinja i promjene staništa životinja. Životinje su posebno osjetljive u periodu razmnožavanja i maloljetničke faze potomstva. Turisti vole promatrati grupe majki i potomaka što predstavlja izazov u organizaciji i kontroli ovakvog oblika turizma. Vrlo je važno zaštititi životinje kako zbog ljudske prisutnosti ne bi došlo do poremećaja udvaranja i parenja ili brige o potomstvu. Ako dođe do takvog poremećaja, to može ozbiljno ugroziti održavanje populacije i njihov opstanak. Fiziološke promjene također se događaju kod životinja koje su uznemiravane. Dugoročne implikacije takvih promjena na održavanje jedinki i populacije tek počinju biti istraživane.

Životinje su prisiljene živjeti na mjestima i pod uvjetima koji negiraju njihove urođene potrebe i ponašati se neprirodno. Pri tome su često zatvorene u kavez, drogirane, sputane konopcima i kontrolirane okrutnim postupcima. Slonovi se dresiraju pomoću slonove guske, konje i magarce redovito tuku, a kitovi se drže u malim spremnicima koji uzrokuju patnju zbog senzorne deprivacije (Winter, 2020).

Turizam potencijalno može dovesti i do oštećenja staništa vrsti koje se promatraju. Primjer toga je oštećenje Velikog koraljnog grebena. Čini ga niz koraljnih grebena duž sjeveroistočne obale Australije u Koraljnom moru. Na UNESCO-ov popis svjetske baštine uvršten je 1981. godine¹², a valorizacijom kroz turizam postiže snažne ekonomske učinke. U 2015.-16. godini Veliki koraljni greben posjetilo je 26 milijuna posjetitelja koji su izjavili da je odmor glavni razlog njihova dolaska. Procjenjuje se da je u tom razdoblju ukupna vrijednost turističke aktivnosti povezane s

¹² Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Veliki koraljni greben. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64177> [23.05.2021.]

Velikim koraljnim grebenom australskom gospodarstvu uprihodila oko 5,7 milijardi dolara (O'Mahoney, 2017). No, ovako velik broj posjetitelja šteti organizmima grebena i smanjuje stanište dostupno ribama za mriještenje i hranjenje. Dugoročno to smanjuje obilje morskog života na tom području i čini ga manje privlačnim za posjetitelje (Karis, 2013).

Shani i Pizam (2008) tvrde da si turističke organizacije više ne mogu priuštiti ignoriranje javne kritike na račun upotrebe životinja, a na to ukazuje zatvaranje cirkusa koji koriste životinje i izlaganje dupina u zatočeništvu u Velikoj Britaniji (Hughes, 2001). Dokumentarni film *Blackfish* upozorio je javnost na okrutnost izložbi kitova u zatočeništvu što je rezultiralo smanjenjem popularnosti takvih atrakcija u zapadnim zemljama (Ventre i Jett, 2015). Borba s bikovima zabranjena je u nekoliko španjolskih gradova i regiji Katalonije, kao i u Argentini, Kanadi, Kubi, Danskoj, Italiji i Velikoj Britaniji¹³.

Iako većina ljudi, kada čuju o negativnim posljedicama ljudskog djelovanja na životinje, pomisli na ubijanje ili ozljeđivanje životinja, posljedice koje nastaju u ponašanju, razmnožavanju ili korištenju staništa nisu odmah jasno vidljive, ali ostavljaju dubok trag na životinje. To je jedan od glavnih razloga zbog kojih bi svi dionici u turizmu trebali posvetiti više pažnje pri odabiru atrakcija koje uključuju životinje.

¹³ Humane Society International. Bullfighting. Dostupno na: <https://www.hsi.org/news-media/bullfighting/> [26.05.2021.]

3. Analiza oblika sudjelovanja životinja u turizmu

Kao što je prethodno navedeno, u mnogim turističkim destinacijama posjetiteljima se nude razne aktivnosti i posjet atrakcijama u kojima sudjeluju životinje. Oblik sudjelovanja životinja u tim aktivnostima i atrakcijama ovisi o kulturi i pravnim instrumentima pojedinih zemalja. Posjetitelji često ne vide i nisu svjesni u kakvim uvjetima životinje žive i kakve se tehnike koriste pri njihovom treniranju. Same životinje ne znaju govoriti stoga je vrlo teško odrediti granicu kada je za životinje sudjelovanje u turizmu dobro, a kada nije. Postoje brojne podjele oblika sudjelovanja životinja u turizmu.

Bulbeck (1999) definira sudjelovanje životinja u turizmu prema tri različite vrste susreta s životinjama kao turističkim atrakcijama. Prva su turistička mjesta na kojima se divlje životinje redovito mogu vidjeti jer redovito dolaze na ta mjesta. Primjer takvog mjesta je Monkey Mia na sjeverozapadu Australije kojeg divlji dupini redovito posjećuju. Druga mogućnost susreta su turistička mjesta na kojima se odvijaju aktivnosti poput safarija. Na tim polu-autentičnim mjestima životinje se mogu promatrati u otvorenom okruženju koje imitira njihovo stanište. Posjet skloništima za životinje pripada ovakvom susretu s životinjama. Najmanje autentičan doživljaj pruža inscenirano mjesto susreta gdje se životinje mogu promatrati kroz rešetke ili male ograde.

Hall et al. (2004) razvili su kategorizaciju turističkih atrakcija kojom daju pregled kako životinje sudjeluju turizmu. Kategorije su sljedeće:

1. Divlja stvorenja za otkrivanje: Životinje u prirodnom ili poluprirodnom okruženju s malo kontakta. Osjećaj opasnosti, divljine ili prijatne iskustva su koja turisti traže i uprava posjetitelja to mora uzeti u obzir.
2. Pitoma bića za interakciju: Publika su prvenstveno djeca i životinje se smatraju sigurnim za rukovanje ili gledanje, a te životinje djeci mogu biti poznate zbog izlaganja kroz medije.
3. Predmeti za izlaganje: Ova kategorija uključuje zoološke vrtove u kojima se nalaze životinje raspoređene u ograničenom okruženju i uključuje prezentaciju životinja na geografskim ili ekološkim osnovama.

4. Ciljevi za pucanje i lovljenje: Lov zahtijeva strože propisane propise i režim upravljanja okolišem, dok se za ribolov kaže da je samotnija aktivnost. Članovi ovih skupina imaju snažan osjećaj za socijalno klasni identitet.
5. Izvor obrazovanja, obuke ili znanosti: To uključuje inicijativu obrazovanja posjetitelja, ali s ogromnim odstupanjima. Iako zoološki vrtovi tvrde da uključuju znanstvenu i obrazovnu dimenziju, mjera u kojoj ih zadovoljavaju otvoreni su za raspravu.
6. Mitski ili simbolički prikaz: Uključuje slike u muzejima, rukotvorine ili druga turistička dobra (npr. čudovište iz Loch Nessa).
7. Pomoćne uloge: Životinje mogu igrati manju ulogu na raznim atrakcijama i mogu biti uključene u vizualne prikaze ili kao oblik prijevoznog sredstva.

U ovome radu koristit će se podjela Tourism Concern-a prema kojem se sudjelovanje životinja u turizmu dijeli na pet kategorija. To su:

1. Turizam temeljen na promatranju životinja u zatočeništvu
2. Turizam temeljen na promatranju divljih životinja
3. Turizam temeljen na promatranju životinja u utočištima
4. Ulične izvedbe s životinjama
5. Farme divljih životinja.

Navedena podjela koristi se radi što detaljnije analize sudjelovanja životinja u turizmu jer pruža kvalitetan okvir grupiranja životinja s obzirom na atrakcije u kojima sudjeluju.

3.1. Turizam temeljen na promatranju životinja u zatočeništvu

Turizam temeljen na promatranju životinja u zatočeništvu čest je oblik interakcije ljudi s životinjama. Atrakcije najčešće uključuju parkove morskih sisavaca, plivanje s dupinima u zatočeništvu, zoološke vrtove, interakcije s tigrovima, šetnje s lavovima, medvjede parkove, parkove slonova i životinje koje se analiziraju u nastavku. Ovakve atrakcije nude se diljem svijeta što znači da je velik broj životinjskih jedinki uključen u rad i držan u zatočeništvu. To dokazuje podatak prema kojem samo zoološke vrtove godišnje posjeti preko 700 milijuna ljudi diljem svijeta (Learmonth, 2020).

Parkovi morskih sisavaca dio su vrlo lukrativnog poslovanja. Oko 3.000 kitova i dupina nalazi se u akvarijima, zoološkim vrtovima i parkovima sisavaca diljem svijeta. Jiang i suradnici (2007) razliku života kitova u divljini i u zatočeništvu dijele na četiri kategorije: životni uvjeti, društveni život, komunikacija i životni vijek. Divlji dupini i kitovi dio su velikih grupa svojih jedinki i svakodnevno zajedno preplivaju velike udaljenosti. Takav život kitovi i dupini u zatočeništvu nemaju. Njihovo mentalno i fizičko zdravlje je narušeno zbog stresa kojeg proživljavaju zatočeni u malim spremnicima. Iako za njih u zatočeništvu ne postoji opasnost od predatora, zagađenja ili krivolova, očekivana duljina života za jedinke koje su u zatočeništvu manja je od onih u prirodnom staništu. Životinje poput orki pomoću eholokacije kreću se u prostoru i komuniciraju. U zatočeništvu dolazi do dezorijentacije tih životinja. Također, često se događa da su orkini zubi oštećeni jer grize metalne šipke kaveza kao i problemi s leđnim perajama što je posljedica zatočeništva. Primijećeno je i agresivno ponašanje orki u zatočeništvu prema svojoj vrsti, drugim vrstama kitova ubojica i ljudima. Zanimljivo je da su jedini zabilježeni slučajevi ljudske smrti zbog napada orke oni u kojima je orka bila u zatočeništvu. Zbog navedenih činjenica, ovakav oblik sudjelovanja životinja u turizmu zadnjih godina oštro je kritiziran u medijima (Tourism Concern, 2017).

U brojnim turističkim destinacijama u ponudi može se naći i plivanje s dupinima u zatočeništvu. Iako je sve više turista svjesno da ova aktivnost nije nikako dobra za dupine, oni se još uvijek uzimaju iz njihovog prirodnog staništa kako bi mogli služiti kao turistička atrakcija. Dupini su divlje životinje i čak i onda kada su dresirani njihovi postupci se ne mogu predvidjeti. Tako može doći do pojave modrica, ogrebotina i čak slomljenih kostiju kada se čovjek nađe u takvoj interakciji s dupinima. Također, postoji mogućnost prenošenja raznih bolesti s dupina na čovjeka

i obrnuto. Dupini često primaju lijekove kako bi se smanjio stres koji nastaje kada plivaju s turistima. Njihova je koža vrlo osjetljiva stoga se lako ozlijede ako turisti imaju nakit dok plivaju s njima ili ako ih ogrebu noktima. Usprkos svemu tome, slabo informirani i needucirani turisti ovu aktivnost doživljavaju kao odličnu zabavu za njih i dupine (Tourism Concern, 2017).

Zoološki vrtovi često se spominju u raspravama o etičnosti ponašanja ljudi prema životinjama. Relativno mali broj objavljenih radova stručnjaka iz područja turizma na temu korištenja životinja kao atrakcija u zoološkim vrtovima moguća je posljedica razmišljanja kako su zoološki vrtovi primarno izgrađeni za lokalno stanovništvo. Lück i Jiang (2007) objašnjavaju kako je ta pretpostavka netočna. Tome svjedoče milijuni posjetitelja mega zooloških vrtova i zabavnih parkova gdje se mogu vidjeti životinje. Rad zooloških vrtova djeluje pozitivno na očuvanje ugroženih životinjskih vrsta ili na proširenje vrste, ali prema podacima Tourism Concern-a (2017) samo oko 10% životinjskih vrsta koje su u zoološkim vrtovima su ugrožene. Problem je u tome što se životinje primarno drže kako bi zabavile ljude.

Osim plivanja s dupinima, turisti se u bliskoj interakciji mogu naći i s tigrovima. Cohen (2012) razlikuje četiri vrste interakcije turista s tigrovima: od susreta sa slobodnim tigrovima u divljini za vrijeme lova na tigrove, promatranja tigrova u suvremenim poluprirodnim divljinama, promatranja tigrova u neprirodnom okruženju poput zooloških vrtova do maženja s pripitomljenim tigrovima. Tako prema istraživanju World Animal Protection-a, selfiji s tigrovima turistička je atrakcija koja sve više tigrova iskorištava za potrebu zabave. U 2010. godini na Tajlandu je bilo 623 zatočenih tigrova dok se 2015. godine taj broj popeo na 830. Kao i ostale životinje koje su dio turističkih atrakcija, tigrovi su u ranoj dobi odvojeni od svojih obitelji, često su vezani lancima, zatvoreni u malim kavezima i tijekom treninga dolazi do mučenja ili ozljeđivanja životinje. Tajlandska vlast je 2016. godine organizaciji „Tiger Temple“ u Kanchanaburi oduzela 147 tigrova i zatvorila hram zbog ilegalnih i štetnih postupanja prema tigrovima. No, veliki broj sličnih organizacija još uvijek posluje, a čije je postupanje prema životinjama upitno. „Sriracha Tiger Zoo“ u Pattayi drži najveći broj tigrova u zatočeništvu, a pritom su uvjeti u kojima ih drže vrlo loši, što je također objavljeno u istraživanju World Animal Protection-a (Tourism Concern, 2017).

Tigrovi nisu jedina vrsta mačaka koje su vrijedna atrakcija. Šetnje s lavovima vrlo su popularna atrakcija koja se najčešće pruža na području južne Afrike. Lavovi svoj cijeli život provedu u

zatočeništvu. Prvo se kao mladunci odvajaju od obitelji i učeni su kako biti mirni dok se turisti slikaju s njima. Kada odrastu, iskorištavaju se za atrakciju šetnje s lavovima gdje hodaju uz turiste, najčešće na vodilici. Zbog toga što su u ranoj dobi odvojeni od majke i nisu naučili potrebne vještine za lov i preživljavanje, lavovi se ne mogu pustiti natrag u divljinu i ostaju u zatočeništvu (Tourism Concern, 2017).

Medvjedi parkovi štete zdravlju medvjeda. Medvjedi su po svojoj prirodi životinje koje žive same. Međutim, u medvjedim parkovima više medvjeda smješteno je u isti kavez. To dovodi do povećane razine stresa te često i do sukoba među medvjedima. Često su izrabljivani u sklopu cirkusa koji još uvijek koriste životinje kao dio svog programa (Tourism Concern, 2017).

Kada se govori o izrabljivanju životinja u turizmu životinje koje odmah s time se povezuju su slonovi. International Union for the Conservation of Nature (IUCN) proglasio je azijske slonove ugroženom vrstom. U posljednjih 75 godina njihova populacija smanjila se za oko 50% te ih je u divljini ostalo između 20.000 i 40.000¹⁴. Turizam može pridonijeti zaštiti ove vrste. Postoje brojni pozitivni i negativni primjeri sudjelovanja slonova u turizmu. U potpoglavlju 3.6. detaljnije će se analizirati negativan primjer sudjelovanja slonova u turizmu.

Slonovi se često u turizmu koriste i kao životinje za rad. U Maroku se za potrebe planinskog turizma izrabljuju mule. Siromašno stanovništvo često drži mule. Rijetko kada imaju zdravstveno osiguranje za sebe, još rjeđe za mule. Slabo su obrazovani i ne znaju kako se pravilno trebaju brinuti o mulama. One se često hrane dok hodaju, ali im je to onemogućeno zbog toga što im vlasnici tijekom tura stavljaju brnjicu. To stvara pritisak i bol, a nakon što se potrgaju često budu popravljene žicama koje mogu napraviti rane u ustima mule. Ako dođe do toga, mule ne mogu jesti te postaju sve slabije i izgube kondiciju. Turističke aktivnosti najodgovornije su za natrpavanje mula previše teškim predmetima koje ne mogu nositi. Zdravstveno stanje mule dodatno se može ugroziti kada se vlasnici mula popnu na njih dok nose teret. Nažalost, većina turističkih kompanija koje organiziraju vodiče i mule za pratnju turista nemaju jasnu politiku kojom ograničavaju prekomjerno natrpavanje mula teretom i zabranjuju vodičima penjanje na njih. Preporuke su da mule ne bi trebalo opteretiti težinom većom od 80 kilograma (Tourism Concern, 2017).

¹⁴ National Geographic. Asian Elephant. Dostupno na: <https://www.nationalgeographic.com/animals/mammals/facts/asian-elephant> [28.05.2021.]

3.2. Turizam temeljen na promatranju divljih životinja

Turizam temeljen na promatranju divljih životinja može pozitivno djelovati na lokalno stanovništvo i životinje. Lokalnom stanovništvu bavljenje ovim oblikom turizma može donijeti bolju zaradu od one koje bi ostvarili baveći se poljoprivredom ili sličnim aktivnostima dok životinje time dobivaju dodatnu zaštitu jer se lokalno stanovništvo više brine o njima i njihovom očuvanju. Suprotno tome, loše upravljanje atrakcijama može imati negativne posljedice za obje strane. To se može uočiti u kratkoročnim i dugoročnim promjenama ponašanja kod životinja što uključuje stres, promjenu u hranjenju, reprodukciji i promjenu ili gubitak staništa. Turisti bi trebali preuzeti svoj dio odgovornosti i provjeriti djeluju li aktivnosti koje posjećuju pozitivno na životinje i lokalnu zajednicu. U nastavku se opisuju neke od najpoznatijih i najposjećenijih atrakcija u kojima sudjeluju divlje životinje.

S dupinima turisti mogu doći u interakciju i u njihovom prirodnom staništu. Turistička ponuda obuhvaća plivanje s dupinima, izlete brodom na mjesta na kojima se mogu vidjeti dupini te gledanje dupina izbliza na plaži. Patroni i suradnici (2019) kao najveće probleme ističu smetnje koje brodovi s turistima uzrokuju u svakodnevnom funkcioniranju dupina (zvuk motora brodova ometa komuniciranje dupina i primijećeno je da dupini napuštaju i zaobilaze mjesta na koja brodovi često dolaze), plivanje turista s dupinima (javlja se poremećaj u ponašanju dupina koji se može manifestirati kao smanjeno vrijeme odmaranja te čak i smanjena uspješnost reprodukcije), diranje dupina zbog kojeg može doći do prijenosa bolesti s dupina na ljude i obratno, hranjenje dupina zbog kojeg majke mladunčadi dupina mogu imati smanjene sposobnosti pronalaska hrane što ugrožava sposobnost brige o mladunčadi te moguća ovisnost o traženju hrane od ljudi. Interakcije dupina i turista mogu biti opasne za obje strane pa se moraju strogo kontrolirati.

Iako su planinske gorile na IUCN-ovoj listi ugroženih životinja, zabilježen je rast populacije. Procjene iz 2008. godine bile su da populacija broji oko 680 jedinki, dok se to stanje 2018. godine popravilo pa tako procjena populacije broji više od 1.000 jedinki¹⁵. Šetnja s gorilama i gorila trekking daju poseban doživljaj turistima jer se mogu susresti s ugroženom vrstom u njihovom prirodnom staništu. Gorile ipak osjećaju stres kada ih ljudi fotografiraju ili snimaju, a

¹⁵ IUCN. Fin Whale, Mountain Gorilla recovering thanks to conservation action – IUCN Red List. Dostupno na: <https://www.iucn.org/news/species/201811/fin-whale-mountain-gorilla-recovering-thanks-conservation-action-iucn-red-list> [28.05.2021.]

postoji i opasnost od prijenosa bolesti s ljudi na gorile, koje su vrlo osjetljive životinje (Karis, 2013). Međutim, ovo je jedan od rijetkih primjera turističkih atrakcija koje uglavnom pomažu i lokalnom stanovništvu i životinjama. Lokalno stanovništvo je shvatilo da mora zaštititi gorile jer im one osiguravaju prihode kroz turizam. Sve više pažnje se posvećuje njihovoj zaštiti jer će dugoročno to pozitivno utjecati na sve dionike. Sličan pozitivan efekt ima i promatranje gibona u njihovom prirodnom staništu na području Tajlanda, Kambodže i Laosa (Tourism Concern, 2017).

Turistička atrakcija koja izaziva i pozitivne i negativne komentare je plivanje s morskim psima. Najčešće se turisti zatvoreni u kavez spuste u more gdje su u bliskoj interakciji s morskim psima. Najviše pitanja o etičnosti ove atrakcije postavlja se u vezi načina na koji se morski psi privuku na određeno mjesto. Naime, kako bi se to postiglo koristi se mješavina sardina, riblje krvi i ostalih riba čiji miris privlači morske pse prema mjestu gdje se nalaze turisti. Smatra se da dugoročno to može utjecati na promjenu ponašanja u hranjenju kod morskih pasa, kao i to da hranjenje mogu povezivati s prisutnosti ljudi što može dovesti do njihovog približavanja plažama s puno ljudi (Tourism Concern, 2017). Slično plivanju s morskim psima je jednako popularno ronjenje s morskim psima. Gallagher i Huveneers (2018) smatraju da će pružatelji usluga plivanja s morskim psima morati pokazati veću predanost kvantificiranju i minimiziranju utjecaja turista na morske pse. Razlog tome je sve veći broj certificiranih ronilaca svake godine, otvaranje novih segmenata ronilačkog tržišta, poboljšanom pristupu destinacijama za ronjenje s morskim psima te promjene u navikama turista koji se iz pasivnih promatrača sve više pretvaraju u aktivne sudionike iskustva. Dobrotvorna organizacija The Shark Trust s druge strane navodi da ne postoje znanstveni dokazi da se kod morskih pasa, uslijed sudjelovanja u opisanim aktivnostima, javljaju pretpostavljene reakcije (Tourism Concern, 2017).

Gledanje polarnih medvjeda često se promovira kao posljednja prilika za vidjeti ove životinje jer im zbog globalnog zatopljenja prijete izumiranje. Izazov ovom obliku turizma je i teška dostupnost Arktika (Dybsand, 2020). Dolazak turista u to područje dodatno ugrožava opstanak polarnih medvjeda. Često ih se hrani kako bi se što više približili turistima. Mnogi turisti žele ih fotografirati, pogotovo u poznatoj pozi kada medvjedi stoje na dvije noge. Ipak, Dybsand (2020) ističe da rezultati njenog istraživanja pokazuju kako turisti poštuju činjenicu da možda neće moći vidjeti polarne medvjede, iako im je to jedan od glavnih razloga posjeta. Nepredvidivost divljine u ovom slučaju kod turista izaziva pozitivne osjećaje i povećava autentičnost doživljaja. Problem

predstavljaju turisti koji inzistiraju da se grupa približi i na udaljenost bližu od propisane sigurnosne udaljenosti od 27 metara što polarnim medvjedima izaziva stres, a turiste dovodi u opasnost od mogućih napada. Turisti su odgovorni prijaviti one vodiče kod kojih primijete neodgovorno ponašanje tijekom obilaska te i sami sebe moraju educirati i ne siliti vodiče da se približavaju polarnim medvjedima više nego što je propisano (Tourism Concern, 2017).

3.3. Turizam temeljen na promatranju životinja u utočištima

Idealno utočište za divlje životinje mjesto je gdje se one osjećaju sigurno, bez straha da će im netko nauditi. Sve je više utočišta koja životinjama pružaju vrhunsku brigu i zaštitu. Neprofitna organizacija Global Federation of Animal Sanctuaries definira utočišta kao „mjesto koja pružaju životnu skrb životinjama koje su zlostavljane, ozlijeđene, napuštene ili na drugi način u potrebi bez nametljivih istraživanja na životinjama, obilaska turista bez pratnje i stupanja u kontakt s životinjama i korištenja životinja radi izložbe, obrazovanja ili istraživanja“¹⁶. Međutim, sve više mjesta koja drže divlje životinje počela su se promovirati turistima kao utočišta dok to ustvari nisu.

To se može vidjeti na primjeru tigrova. Prije stotinu godina u prirodi je ostalo oko 100 000 tigrova. Danas ih je znatno manje od 5000. Ipak, smatra se da se danas više od 5000 tigrova drži u privatnim rukama diljem Sjedinjenih Država¹⁷. No, tigrovi se ne drže u humanim uvjetima. Smješteni su u kavezu iza žičane ograde sa slomljenim izbočenim bodljama. Stoje na betonu, koji je često neočišćen od izmeta. Jedino olakšanje koje dobivaju od sunca koje peče je metalna kada s prljavom vodom¹⁸.

U nastavku su analizirani primjeri kvalitetne brige o životinjama u utočištu. Velebitsko utočište za mlade medvjede Kuterevo u Hrvatskoj pruža sklonište mladim medvjedima s ciljem zaštite medvjeda i njihovog staništa, održivog razvoja i očuvanja tradicije planinske zajednice. U posljednjih nekoliko godina utočište ugosti u prosjeku 15 volonterskih grupa, više od 50 individualnih volontera te preko 20 tisuća posjetitelja godišnje. Utočište je otvoreno za posjetitelje tijekom proljeća, ljeti i jeseni jer zimi su medvjedi u fazi mirovanja što utočište poštuje i dozvoljavaju se samo neophodne posjete¹⁹.

Primjer kvalitetnog brige u utočištima je i Ranch Dolina Jelena u Hrvatskoj. Smješten 12 kilometara od NP Plitvička jezera broji stotinjak jelena. Obitelj koja brine o jelenima pazi na njihovu dobrobit. To potvrđuje i činjenica da posjetitelji jelene mogu vidjeti jedino između 9 i 11

¹⁶ Global Federation of Animal Sanctuaries. The Truth About Sanctuaries. Dostupno na: <https://www.sanctuaryfederation.org/truth-about-sanctuaries/> [18.05.2021.]

¹⁷ Ibid

¹⁸ Ibid

¹⁹ TZ Ličko-senjske županije. Kuterevo, utočište medvjeda. Dostupno na: <https://visit-lika.com/page/kuterevo-utociste-medvjeda> [28.05.2021.]

sati, odnosno između 17 i 19 sati. Ostalo vrijeme životinje imaju samo za sebe i posjetiteljima nije dozvoljen obilazak²⁰.

Iako su utočišta za životinje u velikom broju kvalitetno organizirana i pomažu potrebitim životinjama, one se i dalje nalaze u zatočeništvu što same nisu odabrale. Zbog gubitka prirodnog staništa, krivolova, dugotrajnih ozljeda i ostalih problema životinje se često ne vraćaju u svoje prirodno stanište čak niti onda kada više ne bi trebale biti u utočištima (Tourism Concern, 2017). Zbog toga što trajno ostaju u utočištima nastavljaju se kontinuirano susretati s ljudima što im stalno izaziva stres. Pozitivno je u novčanom ili drugom obliku podržavati utočišta, ali uvijek je dobro prethodno provjeriti djeluje li utočište u skladu s dobrobiti životinja.

²⁰ Zadarski.hr. Imamo ih stotinjak. Ne znam zašto, ali posebno su pažljivi i više dopuštaju djeci s posebnim potrebama. Dostupno na: <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/regional/imamo-ih-stotinjak-ne-znam-zasto-ali-posebno-su-pazljivi-i-vise-dopustaju-djeci-s-posebnim-potrebama-620179> [28.05.2021.]

3.4. Ulične izvedbe s životinjama

Ulične izvedbe s životinjama među najokrutnijim su atrakcijama. Tako se na ulicama raznih destinacija mogu vidjeti medvjedi koji plešu, ukrotitelji zmija otrovnica, hijena, makaki koji plešu na ulicama. Medvjede koji plešu na ulicama izrabljuje se kao dio organiziranog prošenja. D'Cruze i suradnici (2011) objašnjavaju kako nedostatak prikladnog alternativnog oblika prihoda i slaba podrška vlade usporavaju napore iskorjenjivanja izrabljivanja medvjeda koji plešu na ulicama Indije. Kao mladunci su odvojeni od majki i pod stalnim su stresom zbog nasilnog treniranja kojem su podvrgnuti.

Ukrotitelji zmija otrovnica pretvaraju se da mogu hipnotizirati zmije svirajući pungi ili bansuri. Radi sprječavanja zmije od napada na ljude zubi su joj izvađeni, usta prisilno zatvorena, a otrovni kanali začepljeni da ne bi mogla ispustiti otrov (Tourism Concern, 2017). Ples koji zmije izvode zapravo nije ples jer zmije ne čuju zvuk instrumenta, nego se zmija izmiče prateći instrument i ukrotitelja jer ih vidi kao prijetnju i pokušava se obraniti²¹. Iako su ovakve atrakcije u Indiji, gdje se najčešće mogu i vidjeti, zakonom zabranjene još 1972. godine, još uvijek se mogu vidjeti na ulicama gradova u Indiji, ali i u ostalim zemljama Azije te u Egiptu, Tunisu i Maroku.

Pripitomljavanje divlje pjegave hijene može se vidjeti na ulicama Nigera, Nigerije i ostalih zemalja zapadne Afrike. Ukrotitelji svojim nastupima mame naivne turiste koji im daju novac čime nesvjesno doprinose ovoj ilegalnoj atrakciji. Hijene su divlje životinje i vrlo ih je teško pripitomiti za što se koriste brnjice izrađene od lanaca za motore. Jedino kada se hrane, hijene su oslobođene i nemaju brnjicu. Na ulicama Indonezije zabavljači su makaki koji plešu. Često su obučeni poput lutki ili ljudi te oponašaju ljudske radnje kao što su šoping ili vožnja biciklom. Siromaštvo tjera ljude na ovakvo iskorištavanje majmuna. Treniraju ih i drže u „majmunskim selima“ gdje ih se uči kako uspravno hodati koristeći lance i stezaljke. Tehnikama gladovanja stječe se poslušnost životinja. Kao i kod drugih vrsti, u ranoj dobi odvojeni su od majki koje krivolovci ubiju i za svakog majmuna dobe 2 GBP od dilera koji ih dalje prodaju uličnim zabavljačima u Jakarti za 5 GBP. Majmune drže u malim drvenim sanducima u kojima su skućeni i ne mogu međusobno komunicirati (Tourism Concern, 2017).

²¹ Hand Luggage Only. Here's A Really Important Thing You Need To Know About Snake Charming. Dostupno na: <https://handluggageonly.co.uk/2016/01/26/heres-a-really-important-thing-you-need-to-know-about-snake-charming/> [24.05.2021.]

3.5. Farme divljih životinja

Farme divljih životinja mjesta su na kojima se uzgajaju divlje životinje kako bi se od njih napravili neki proizvodi ili radi očuvanja neke vrste. Mnoge farme divljih životinja otvorene su za turiste radi ostvarivanja dodatne zarade. Na nekim farmama turisti mogu kupiti proizvode rađene od divljih životinja dok na drugima mogu stupiti u kontakt s njima. Većina farmi ne uspijeva osigurati dobrobit životinja i njihovo stvaranje tržišta za proizvode napravljene od divljih životinja može dovesti do suprotnog učinka od željenog očuvanja vrste. Uvjeti u kojima se životinje drže na većini farmi nisu zadovoljavajući. U nastavku su analizirani primjeri farmi azijskih cibetki palmašica, morskih kornjača i krokodila.

Azijska cibetka palmašica mali je noćni sisavac koji živi na području južne i jugoistočne Azije. Iako vrsta nije ugrožena, zbog sve veće potražnje za kavom cibetke poznatom kao *Kopi Luwak*, sve više cibetki je ulovljeno i drže se kako bi „proizvele“ kavu. Na Baliju postoji već 16 plantaža kave cibetke koje su isključivo namijenjene inozemnim turistima. Carder i suradnici (2016) u svom istraživanju promatrali su uvjete u kojima su smještene 48 cibetki palmašica na 16 turistički orijentiranim plantažama kave. Rezultati istraživanja pokazali su da su cibetke palmašice smještene u plantažama gdje se ne poštuju niti pet temeljnih sloboda životinja. Također, sve promatrane cibetke palmašice ulovljene su u divljini zbog poteškoća povezanih s uzgojem u zatočeništvu i dostupnosti divljih jedinki stoga ne postoje znaci uzgoja. To predstavlja problem jer se vrlo malo zna o opsegu trgovine cibetkama palmašicama u Indoneziji i o utjecaju trgovine na dobrobit i očuvanje divljih populacija. U divljini cibetke se penju po drveću kako bi došle do zrelog voća dok se u zatočeništvu nalaze u malom kavezu hranjene bobicama kave koje nemaju dovoljno hranjivih tvari. Zbog loše prehrane i stresa cibetke izgube krzno, a smanjuje im se i očekivani životni vijek. Žičani podovi u kavezima urežu im se u noge što izaziva dodatnu fizičku i psihičku štetu (Tourism Concern, 2017). S obzirom na činjenicu da su cibetke palmašice divlje životinje koje nisu prilagođene na život u zatočeništvu, Carder i suradnici (2016) kao rješenje predlažu tradicionalan način proizvodnje kave cibetke pri kojem se ne ugrožava njihova dobrobit jer ostaju u svom prirodnom staništu, a ljudi dolaze na područja gdje pakuje izlučena zrna kave.

Cayman Turtle Farm nalazi se na Kajmanskom otočju i svoje poslovanje opravdava kao spašavanje morskih kornjača od krivolova tako što se na farmi proizvodi meso morskih kornjača. U prilog činjenici da ne postoji humani način uzgoja morskih kornjača ide podatak da je ovo

jedina preostala takva farma na svijetu. Na farmi se nalazi preko 9.500 kornjača koje su natrpene u male akvarije što kornjačama stvara toliki stres da dolazi i do kanibalizma. Neke jedinke se uzgaja za meso dok se druge pušta u ime „očuvanja“ vrste. One jedinke koje se puštaju natrag u more ugrožavaju ostale životinje jer mogu biti prijenosnice bolesti koje su dobile na farmi (Tourism Concern, 2017).

Farma krokodila služi za uzgajanje krokodila radi dobivanja njihovog mesa, kože i ostalih dobra. Radi dodatne zarade farme su otvorene i za posjet turista. Tosun (2013) analizira azijske uzgajivače krokodila. Oni su integrirali znak ekološkog parka u većini farmi bliže gradovima. Parkovi nude predstave krokodila, hranjenje, razgledavanje, prodavaonice suvenira i slične turističke atrakcije. Neki od njih imaju i druge životinje, što farmu čini malim zoološkim vrtom. Tajland je jedan od najvećih svjetskih proizvođača u uzgoju krokodila pa se tamo najčešće mogu posjetiti ovakve atrakcije. Uzgajanje krokodila ima minimalne štetne učinke na okoliš i pozitivne učinke na njihovo očuvanje. Smanjuje se krivolov jer industrija luksuzne robe ima siguran tok dobara te se mladi krokodili puštaju u divljinu kako bi održali stalnu populaciju. S druge strane, na farmama dolazi do izbijanja bolesti jer su krokodili pod stresom izazvanim malim prostorima u kojima se drže. Krokodili na farmama mogu dobiti bolesti i zato što im je tjelesna temperatura često previsoka. Čistoća vode u kojoj su smješteni također nije na zadovoljavajućoj razini. Zbog toga farme krokodila možda jesu dobre za očuvanje populacije, ali nikako ne osiguravaju dobrobit tim životinjama (Tourism Concern, 2017).

3.6. Kritička analiza mogućnosti i etičnosti odabranih primjera iz prakse

Sljedećim primjerima iz prakse kritički će se analizirati mogućnosti i etičnosti sudjelovanja životinja u turizmu. Na primjerima planinskog gorila turizma u Ruandi i safari turizma u Nacionalnom parku Serengeti u Tanzaniji objasnit će se dobre prakse organizacije turizma u kojem sudjeluju životinje koji kao rezultat imaju zadovoljnu lokalnu zajednicu i životinje. Pomoću primjera kampova slonova na sjevernom Tajlandu objasnit će se negativne posljedice koje se najčešće javljaju uslijed nedostatka obrazovanja i loše organizacije poslovanja.

Turizam planinskih gorila u post-konfliktnoj Ruandi

Ruanda je država u Jezerskoj regiji središnje Afrike bez izlaza na more. Tijekom povijesti prvo je bila njemačka kolonija, a zatim belgijska²². Svoju neovisnost proglašava 1962. godine nakon čega eskalira sukobu među Hutuima i Tutsijima, dvjema najbrojnijim etničkim skupinama Ruande. Sukob je kulminirao 1994. godine genocidom u kojem je u tri mjeseca ubijeno oko 800.000 osoba. Iako je među najslabije razvijenim zemljama na svijetu, Ruanda se gospodarski polako oporavlja²³.

Turizam se uspješno u Ruandi koristi kao nositelj očuvanja prirodnih resursa. Tako turizam, vođen turizmom planinskih gorila, godišnje generira oko 200 milijuna američkih dolara te je treći najveći uprihoditelj devizne zarade nakon industrije kave i čaja (Nielsen i Spenceley, 2010).

Područje koje je najvažnije za turizam planinskih gorila nalazi se u središtu regije Velikih jezera u Africi: niz Virungamountain, koji dijele Ruanda, Uganda i Demokratska Republika Kongo. Svaka od ove tri zemlje igra ulogu u složenoj povijesti regije. One dijele granice i park koji je podijeljen na zaštićeno područje svake države: Parc National des Volcans (PNV) u Ruandi, Parc National des Virunga (PNVi) u DR Kongu i Nacionalni park Mgahinga Gorilla (MGNP) u Ugandi. Zajednički park sadrži oko polovice stanovništva planinske gorile u regiji. Zasebni park,

²² Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Ruanda. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53573> [28.05.2021.]

²³ Rwanda genocide: 100 days of slaughter. Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-africa-26875506> [28.05.2021.]

Bwindi Impenetrable National Park (BINP) u Ugandi, nastanjuje druga polovica populacije planinskih gorila (Maekawa et al., 2013).

Populacija planinskih gorila, koje su na listi ugroženih vrsta IUCN-a, broji oko 880 jedinki na području navedenih parkova. To odražava oko 1,15% godišnjeg rasta od 1989. do 2003. godine za zajedničke parkove i približno 1% godišnjeg rasta za BINP od 1997. do 2006. godine. Planinske gorile na području navedenih parkova popisane su osam puta od 1970. godine (Gray et al., 2009., McNeilage et al., 2006.). Došlo je do prekida tijekom razdoblja političkih nemira 1990-ih. Popis gorila 2010. procijenio je da sadašnja populacija gorila u regiji Virunga Volcanoes iznosi 480 jedinki. To predstavlja porast ukupne populacije od 26,3% u odnosu na 380 u 2003. godini ili 3,7% godišnje stope rasta, što je više od predviđene stope rasta izračunate na 3,1% iz Lesliejeve matricnih modela koristeći stope nataliteta i dob specifične vrijednosti preživljavanja. Čak i tijekom razdoblja između 1989. i 2003. godine, primijećena je godišnja stopa rasta od 1,15%, i to se smatra uspjehom u očuvanju s obzirom na klimu rata i političke nemire devedesetih.

Kalpers (2005) sažeo je faktore koji doprinose rastu populacije planinskih gorila kako slijedi:

1. stanovnici zajednica u regiji Virunga ne jedu gorile iz kulturnih razloga, iako je zabilježen porast broja zarobljenih nekih velikih sisavaca poput antilopa
2. veličina cijelog masiva Virunga relativno je mala (437 km²), što olakšava pristup i kontrolu
3. gorilu stanovnici u regiji Virunga još uvijek prepoznaju kao važan gospodarski resurs (kroz turizam) od strane nacionalnih i lokalnih vlasti triju zemalja koje dijele ovaj šumski blok; tijekom različitih faza sukoba, mnoge zaraćene frakcije zapravo su pokazale predanost i uložile sredstva kako bi osigurale da gorile nisu oštećene
4. moguće je da strategije očuvanja razvijene u posljednja tri desetljeća imaju trajan utjecaj na stavove lokalnog stanovništva i na predanost osoblja parka.

Može se uočiti neupitan doprinos koji ovako kvalitetno organiziran turizam, čije donesene politike slijede sve razine vlasti u tri susjedne zemlje, ima u očuvanju gorila.

Nakon pokretanja gorila turizma koji je započet projektom Mountain Gorilla 1979. godine Nacionalni park Volcanoes počeo je privlačiti međunarodne turiste pa je tako 1989. godine

zabilježeno 6.900 turista. Tijekom genocida 1994. godine park je posjetilo samo 61 posjetitelj uključujući članove Operativne Misije Ujedinjenih Naroda i Misije pomoći Ujedinjenih naroda za Ruandu koji su park počeli posjećivati već tri mjeseca nakon genocida. Nakon otvaranja parka 1999. godine 417 posjetitelja je posjetilo park (Nielsen i Spenceley, 2010). Broj posjetitelja stalno raste pa tako park 2008. godine broji oko 17.000 posjetitelja. Pozitivne učinke porasta broja posjetitelja parka na lokalnu zajednicu uočavaju se kroz sljedeće podatke. Park zapošljava preko 180 ljudi kao vodiče, gorila trackers članove jedinica protiv krivolova (Spenceley et al., 2010). Dodatne beneficije za lokalnu zajednicu uključuju nefinancijske beneficije kao što su pristup zemljištu, učinkovito upravljanje prirodnim resursima i razvoj zajednice podržan nacionalnim i regionalnim shemama podjele prihoda koje su implementirane 2005. godine. Podjela prihoda također je financirala izgradnju lože zajednice Sabyinyo Silverback Community Lodge, zajedničkog ulaganja vlade Ruande, zajednica Kinigi i Nyange, koje zajedno predstavljaju Udruženje za život zajednice Sabyinyo (SACOLA) i tvrtka iz privatnog sektora koja posluje u području eko-koliba (Governors CampsLtd.). Dom izravno zapošljava 45 mještana koji se profesionalno bave turizmom i ugostiteljstvom. Uprava kupuje poljoprivredne proizvode od lokalnih proizvođača, ulažući tako više prihoda u zajednicu, a dostupne su tradicionalne kulturne aktivnosti i lokalni obrti. Iako su privatno upravljani, uvjeti sporazuma o zajedničkom ulaganju zahtijevaju postotak dobiti koji treba platiti lokalnim zajednicama. Procjenjuje se da će prinosi iznositi približno 100.000 USD godišnje koji će se iskoristiti za ulaganje u okolnu regiju (Maekawa et al., 2013).

Na temelju prikazanih podataka može se zaključiti da je učinak turizma planinskih gorila i na lokalnu zajednicu iznimno pozitivan.

Safari turizam u Nacionalnom parku Serengeti u Tanzaniji

Nacionalni park Serengeti najpopularniji je u Tanzaniji. Godine 2002./03. posjetilo ga je nešto više od 150.000 ljudi, od kojih su 60% bili međunarodni turisti. Ukupan prihod od turističkih naknada za posjet parku iznosio je oko 5,5 milijuna USD (Tapper, 2006). Preko 95% posjetitelja dolazi u Serengeti gledati divlje životinje. Posjetitelji najviše uživaju gledajući lavove, a slijede ih gepardi, leopardi, slonovi, žirafe, gnui i nilski konji. Svaka od ovih vrsta ima različito ponašanje i

ekološke zahtjeve. Na primjer, od svih velikih mačaka, gepardi su najosjetljiviji na uznemiravanje zbog toga što love danju, moraju svakodnevno loviti, a često su sramežljivi.

Gepardi su uglavnom neteritorijalni i vrlo su pokretne životinje. Izvješća pokazuju da se sada drže dalje od cesta u Serengetiju nego u prošlosti. Veliki broj turističkih vozila može poremetiti lov geparda i smanjiti njihov ukupni lovni uspjeh. Na primjer, bučna vozila mogu upozoriti plijen na obližnje geparde. Postoje podaci koji govore da su neki gepardi čak i uginuli zbog naleta turističkih vozila. U jednom slučaju iz 2003. godine, mladunci geparda toliko su se preplašili naleta 15 automobila da su pobjegli od majke koja je bila s njima i nikad ih više nisu vidjeli - vjerojatno su ih ubili lavovi ili hijene. Životinje u područjima parka koja su otvorena za posjet turista mogu biti namjerno ili nenamjerno uznemiravana. Veličina parka otežava rendžerima kontroliranje poštuju li vozila u kojima su posjetitelji regulacije parka. Park pokušava riješiti taj problem postavljanjem jasnih i primjenjivih smjernica i komuniciranjem istih turistima i promicanjem razvoja nacionalnog sustava akreditacije vozača/vodiča za sve tanzanijske parkove (Karis, 2013).

Središnji dio turističkog upravljanja parkom je podjela parka na različite zone. Zone utvrđuju prihvatljive vrste i razine uporabe i utjecaja u svakoj od tri zone, a također postoji zabranjena zona u kojoj posjetiteljima nije dozvoljen pristup. U zonama intenzivne i niske upotrebe, glavna dozvoljena aktivnost turistima je promatranje životinja u interakciji iz safari vozila koja se mogu kretati samo po određenim cestama i stazama. Također se razvijaju kratke vođene pješačke ture u tim zonama, s posebnim mjestima za boravak turista, na kojima posjetitelji mogu izaći iz safari vozila, poput piknika, kratkih šetnji, posjeta kulturnim znamenitostima i gledanja vodenih ptica (Karis, 2013).

U zoni divljine nisu dopuštena safari vozila, s time da posjetitelji mogu ići u safari šetnju u trajanju od najmanje dva dana za male grupe s maksimalno osam posjetitelja po grupi. Posjetitelji mogu kampirati samo na određenim mjestima za kampiranje tijekom ovih safarija. Kroz park, jedine nove dozvoljene smještajne jedinice su stalni ili povremeni šatori. Daljnji razvoj stalnih smještajnih jedinica u obliku koliba nije dozvoljen dok postojeći smještaj svoj smještajni kapacitet može proširiti jedino ako to prati proširenje ostalih mjesta ili objekata za turističku rekreaciju (Karis, 2013).

Kombinacija svih ovih objekata i mogućnosti za rekreaciju koriste se radi diverzifikacije doživljaja turista. Širenjem turističkih djelatnosti u zoni intenzivne upotrebe, u parku se omogućava upravljanje povećanim brojem posjetitelja i minimiziranje prekomjerne upotrebe postojećih turističkih atrakcija. Ova kombinacija je također važna za upravljanje turizmom koji se odvija u neposrednoj blizini geparda. Sprječavanje terenske vožnje smanjuje gužve koju uzrokuju safari vozila u intenzivnim zonama i zonama slabe upotrebe, te se u divljini i zabranjenoj zoni za turiste na minimum smanjuje uznemiravanje geparda (Karis, 2013).

Kampovi slonova na sjevernom Tajlandu

Slonovi su kroz povijest imali vrlo bitnu ulogu u kulturi na Tajlandu zahvaljujući njihovoj povezanosti s religijskom mitologijom i kraljevskom obitelji. Koristili su se za potrebe prijevoza, drvene industrije i u vojnim operacijama. Danas se gotovo svi pripitomljeni slonovi koriste za potrebe turizma. Kako raste interes za turizmom u kojem sudjeluju životinje, tako raste i potražnja turista za turizmom u kojem sudjeluju slonovi. Na sjevernom dijelu Tajlanda u raznim provincijama čak $\frac{3}{4}$ cijele populacije slonova u zemlji drži se u zatočeništvu. Većina slonova izrabljuje se u kampovima slonova (*baang chang* na tajlandskom). Iako slonovi u kampovima imaju uvjete bolje od onih koji završe u cirkusu ili se ilegalno izrabljuju u drvenoj industriji, život u kampovima daleko je od idealnog prirodnog života u divljini. Kampovi slonova imaju nekoliko ključnih problema:

1. slonovi trpe razne ozljede, od običnih ogrebotina uzrokovanih prolaskom kroz granje ili drveće, do ozbiljnih ozljeda koje su posljedica treniranja korištenjem kuke za treniranje slonova
2. slonovi iz svih dijelova Tajlanda nabacani su i pomiješani u kampovima što remeti strukture njihovih zajednica koje se formiraju kao matrijarhalne obiteljske grupe, posljedica toga je slabija reprodukcija slonova jer nisu u društvu slonova iz svog krda i bihevioralna manifestacija stresa
3. slonovi dnevno pojedju između 100 i 200 kilograma hrane što za kampove predstavlja izazov pa tako često ne uspiju pružiti slonovima dovoljno hrane, a problem je i raznovrsnost te osiguravanje hrane koja nije tretirana kemikalijama i pesticidima

4. kako bi se trogodišnji i četverogodišnji slonovi „slomili“ u jugoistočnoj Aziji, kojoj Tajland geografski pripada, koristi se tehnika phajaan koja uključuje ograničavanje i mučenje mladunaca do podčinjenosti (Kontogeorgopoulos, 2009).

Tammachat Elephant Camp posluje od 1987. godine i u njemu se nalazi 67 slonova. Tom Klua Elephant Camp osnovan je 1996. godine i u njemu se nalazi 56 slonova. Ipak, Tammachat u vlasništvu ima samo 22% slonova, a Tom Klua samo 18%. Ostatak slonova iznajmljuju na mjesečnoj bazi od manjinskih grupa koje žive na području sjevernog i sjeveroistočnog Tajlanda. Oba kampa imaju gotovo identičnu ponudu koja se sastoji od jahanja slonova, raftinga na rijeci Mae Taeng koja se nalazi u blizini kampova, vožnje u kolicima koja guraju bikovi, švedski stol i jednosatna predstava u kojoj se mogu vidjeti slonovi kako udaraju nogometnu loptu, igraju košarku, sviraju instrumente i slikaju (Kontogeorgopoulos, 2009). Oba kampa preslika su filozofije antropocentrizma koja čovjeka određuje kao najvrjednije stvorenje na svijetu dok su ostala stvorenja mu podređena²⁴. Takvo razmišljanje loše je za očuvanje slonova jer se njihovim izrabljivanjem vrsta smanjuje, što dokazuje i činjenica da su azijski slonovi na IUCN-ovoj listi ugroženih vrsta²⁵. Zatvaranje slonova u kampove gdje ih se izrabljuje radi potreba turizma ne idu na ruku njihovom razvoju. Posljedice koje nastaju dugoročne su i izazivaju trajni stres u njima. Lair (1997) navodi kako na Tajlandu dobrobit slonova u velikoj mjeri ovisi o njihovoj ekonomskoj vrijednosti i koristi koju pružaju ljudima jer ih u političkom, socijalnom i ekonomskom okruženju Tajland nije uspio zaštititi temeljem njihove unutarnje vrijednosti kao bića. Slonovi zaslužuju puno bolji status od onog kojeg trenutno imaju što primjećuje i lokalno stanovništvo jer se na području otvara sve više kampova koji u prvi plan stavljaju slonove i njihovu dobrobit umjesto zabavu za turiste.

²⁴ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Antropocentrizam. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3184> [28.05.2021.]

²⁵ WWF. The status of Asian elephants. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org/magazine/issues/winter-2018/articles/the-status-of-asian-elephants#popup> [28.05.2021.]

4. Analiza pokušaja prevencije i suzbijanja izrabljivanja životinja u svijetu

4.1. Uloga međunarodnih organizacija u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja

Neka međunarodna tijela upravljanja poduzela su korake za globalno poboljšanje dobrobiti životinja. Svjetska organizacija za zdravlje životinja (poznata kao OIE, akronim od izvornog francuskog naziva tijela - Office International des Epizooties), koja je započela međunarodnim naporima usmjerenim na sprečavanje širenja bolesti na uzgajanim životinjama, učinila je dobrobit životinja dijelom svog mandata. OIE objavljuje zakonike i o kopnenim i o vodenim životinjama, koji sada uključuju opća načela i posebne preporuke o dobrobiti životinja. Generalni direktor OIE-a Bernard Vallat 2004. godine obvezao je OIE na misiju „uvjeravanja svih donositelja odluka u zemljama članicama o potrebi da se uzme u obzir odnos čovjeka i životinje u korist većeg poštivanja životinja“ (Sykes, 2016).

Slično tome, UN-ova organizacija za hranu i poljoprivredu (FAO) uključila je dobrobit životinja u svoj rad prepoznajući veze sa sigurnošću i sigurnošću hrane, ublažavanjem siromaštva i međunarodnim razvojem. FAO je domaćin web stranici „Vrata za dobrobit životinja na farmi“ za razmjenu znanja između više dionika o dobrobiti životinja, napominjući da je „posljednjih godina dobrobit životinja pitanje je koje sve više zabrinjava u brojnim zemljama, uključujući nekoliko zemalja u razvoju“, te da je „masovni porast stočarske proizvodnje posljednjih desetljeća pokrenuo širok spektar etičkih pitanja, uključujući brigu o dobrobiti životinja, što se mora uzeti u obzir uz održivost okoliša i siguran pristup hrani“. Iako je fokus FAO-a na životinjama koje se koriste u industriji hrane svakako nije zanemarujuć niti u pogledu divljih životinja koje sudjeluju u turizmu jer kroz bolju zaštitu domaćih životinja povlači se pitanje zaštite divljih životinja i jednak tretman koje sve životinje zaslužuju (Sykes, 2016).

Svjetska turistička organizacija (UNWTO) kao krovna međunarodna organizacija u području turizma također doprinosi prevenciji i smanjenju izrabljivanja životinja. Predanost ovoj temi pojačana je sporazumom o partnerstvu s Chimelong grupom kako bi se osnažio potencijal turizma kao pokretača zaštite i očuvanja divljih životinja. Inicijativa je započela s provedbom 2017. i trajat će do 2021. godine (razdoblje provedbe produljeno je zbog pandemije COVID-19).

Jednako je važan fokus na očuvanju divljih životinja u Africi i Aziji i na Tihom oceanu, dok divljina u tim dijelovima svijeta dobiva globalnu dimenziju. Inicijativa uključuje pristupe kao što su izgradnja kapaciteta, angažman medija, istraživanje i razvoj ljudskih talenata u području i obraća se brojnim dionicima poput vlada, turističkih uprava, medija, civilnog društva i privatnog sektora²⁶.

Europska unija moćno je političko i ekonomsko udruženje među čijim ciljevima su i uspostavljanje bolje regulacije zaštite životinja. Kroz svoja razna tijela promiče taj cilj. Najistaknutija u tom području je Generalna uprava za zdravlje i sigurnost hrane pri Europskoj komisiji. Misija Generalne uprave za zdravlje i sigurnost hrane je osigurati i zaštititi zdravlje, sigurnost i prava potrošača europskih građana. Cilj je posebno osnažiti potrošače, zaštititi i poboljšati ljudsko zdravlje, osigurati sigurnu i zdravu hranu, zaštititi zdravlje životinja i biljaka, promicati humano postupanje s životinjama, europske vrijednosti i dobrobit Europljana prema zahtjevu Ugovora o Europskom ustavu. Rad Generalne uprave za zdravlje i sigurnost hrane na području dobrobiti i zaštite životinja temelji se na prepoznavanju da su životinje bića i na viziji integriranja uzgoja životinja u dobrim zdravstvenim uvjetima i uvjetima dobrobiti s nekoliko pitanja kao što je sigurnost prehrambenih proizvoda i poštivanje okoliša kako bi se donijela stvarna korist za globalno društvo.

Cilj je posebno osigurati da životinje ne podnose bol ili patnju koje je moguće izbjeći, a vlasnika/čuvara životinja obvezuje na poštivanje minimalnih zahtjeva za dobrobit. Da bi se to postiglo, Generalna uprava za zdravlje i sigurnost hrane razvija i koordinira političke inicijative na razini EU-a, posebno za uzgojene životinje, a također djeluje u Europskoj komisiji kao posrednik u inicijativama za zaštitu životinja za divlje vrste ili životinje pratioce. Uz to priprema zakonodavstvo EU-a, provodi socijalne i ekonomske studije te promiče istraživačke programe i znanstvene preglede. Angažiran je na podizanju svijesti među dionicima, kao i na globalnom promicanju dobrobiti životinja, postizanjem razumijevanja i prepoznavanja pitanja dobrobiti životinja na međunarodnoj razini kroz inicijative međunarodne suradnje²⁷.

²⁶ UNWTO. Wildlife Conservation. Dostupno na: <https://www.unwto.org/asia/chimelong-Initiative-wildlife-conservation> [28.05.2021.]

²⁷ FAO. Gateway to Farm Animal Welfare. Dostupno na: <http://www.fao.org/ag/againfo/themes/animal-welfare/aw-abthegat/aw-coll/en/> [28.05.2021.]

Međunarodni fond za dobrobit životinja (IFAW) radi na poboljšanju dobrobiti divljih i domaćih životinja u cijelom svijetu smanjenjem komercijalnog iskorištavanja životinja, zaštitom staništa divljih životinja i pružanjem pomoći životinjama u nevolji. IFAW nastoji motivirati javnost da spriječi okrutnost prema životinjama i promovira politike dobrobiti i zaštite životinja koje unapređuju dobrobit životinja i ljudi²⁸.

Međunarodne organizacije imaju važnu ulogu u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja. One predlažu pravne dokumente koji reguliraju sudjelovanje životinja u turizmu i potiču nacionalne vlade na implementiranje tih smjernica u njihova zakonodavstva. Također, njihova uloga je bitna i radi mogućnosti dobivanja konkretnih podataka o životinjama i njihovim životnim uvjetima diljem svijeta, čime mogu upozoriti na hitnost rješavanja problema.

4.2. Uloga nevladinih organizacija u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja

Nevladine organizacije su „dobrovoljne, neovisne i neprofitne organizacije pojedinaca i udruga utemeljene radi zaštite interesa svojih članova u političkom i društvenom prostoru između države i privatnih interesa“²⁹. Brojne nevladine organizacije diljem svijeta bore se za očuvanje biološke raznolikosti i poštivanje prava životinja. Njihov rad neupitno doprinosi zaštiti životinja i smanjivanju njihovog izrabljivanja. Kampanjama i programima pomažu u obrazovanju ljudi kako bi prevenirali moguće iskorištavanje životinja i ukazuju na slučajeve gdje su dobrobit i prava životinja ugrožena. Od velikog broja nevladinih organizacija koje se bave ovim područjem, u nastavku je detaljnije obrađen rad nekih od najvećih i najpoznatijih nevladinih organizacija na svjetskoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, od kojih su neke organizacije posebno specijalizirane za zaštitu životinja koje sudjeluju u turizmu.

²⁸ FAO. Gateway to Farm Animal Welfare. Dostupno na: <http://www.fao.org/ag/againfo/themes/animal-welfare/aw-abthegat/aw-coll/en/> [28.05.2021.]

²⁹ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Nevladine organizacije. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43612> [25.05.2021.]

Svjetsko društvo za zaštitu životinja – WSPA

World Society for the Protection of Animals (WSPA) najveće je svjetsko savezništvo organizacija za zaštitu životinja. Iako je došlo do promjene imena organizacije, novo ime je Svjetska zaštita životinja (World Animal Protection), ciljevi su ostali isti. Kroz partnerstvo sa stotinama društava članica nastoje stvoriti svijet u kojem je dobrobit životinja bitna i okrutnost nad životinjama prestaje. Promjene koje donose i na lokalnoj i na vladinoj razini koriste životinjama. Podržavaju i razvijaju kampanje visokog profila, znanstveno potkrijepljene projekte i inovativne obrazovne inicijative te se fokusiraju na četiri temeljna područja: domaće životinje, životinje u zonama katastrofe, životinje pratioci i kopitari koji rade i životinje u divljini. S društvima članicama, vladama, međunarodnim agencijama i drugim partnerima nastoje ispuniti svoju viziju: svijet u kojem je dobrobit životinja bitna i okrutnost prema životinjama završava³⁰.

Udruga za zaštitu životinja - PETA

People for the Ethical Treatment of Animals (PETA) je međunarodna neprofitna dobrotvorna organizacija sa sjedištem u Norfolku u državi Virginija s podružnicama širom svijeta. Osnovana je 1980. godine i posvećena je uspostavljanju i obrani prava svih životinja. Djeluje po jednostavnom principu da životinje nisu naše da bismo ih jeli, nosili, koristili za zabavu, eksperimentiranje ili zlostavljali na bilo koji drugi način. PETA educira kreatore politike i javnost o zlostavljanju životinja i promiče ljubazan tretman životinja.

PETA vjeruje da životinje imaju prava i zaslužuju da se uzme u obzir njihov najbolji interes, bez obzira jesu li korisne za ljude. Središte svih djelovanja PETA-e jest ideja da je pravo svih bića - i ljudskih i neljudskih - biti slobodni od štete. Vjeruju da bi svi ljudi trebali pokušati zaustaviti zlostavljanje životinja kad god i gdje god mogu. PETA usmjerava svoju pozornost na četiri područja u kojima najveći broj životinja najduže pati najduže vrijeme: u laboratorijima, na tvorničkim farmama, u trgovini odjećom i industriji zabave³¹.

³⁰ World Animal Protection. We are World Animal Protection. We were known as WSPA. Dostupno na: <https://www.worldanimalprotection.org/change> [28.05.2021.]

³¹ PETA. All About PETA. Dostupno na: <https://www.peta.org/about-peta/learn-about-peta/> [22.05.2021.]

Svjetska organizacija za zaštitu prirode - WWF

Kao vodeća svjetska organizacija za zaštitu prirode, World Wide Fund for Nature (WWF) djeluje u gotovo 100 zemalja. Na svakoj razini surađuje s ljudima diljem svijeta kako bi razvili i isporučili inovativna rješenja koja štite zajednice, divlje životinje i mjesta u kojima žive.

WWF pomaže lokalnim zajednicama u očuvanju prirodnih resursa o kojima ovise, transformirati tržišta i politike prema održivosti te zaštititi i obnoviti vrste i njihova staništa. Naši napori Njihovi napori da se vrijednost prirode odražava u donošenju odluka s lokalnog na globalno mjerilo. Broji više od milijun podržavatelja u Sjedinjenim Državama i 5 milijuna na globalnoj razini, kao i brojna partnerstva sa zajednicama, tvrtkama i vladama³².

Elephant Asia Rescue and Survival Foundation

Zaklada za spašavanje i preživljavanje azijskih slonova (EARS) je zaklada koja je osnovana 2010. godine u Hong Kongu. Misija zaklade je promovirati svijest o teškom položaju azijskih slonova. Osim brige o slonovima u privatnom vlasništvu, EARS blisko surađuje i pruža potporu utočištima slonova i podupire projekte diljem Azije. Zaklada također nudi obrazovne savjete turistima o upotrebi slonova u turističkim aktivnostima³³.

The Brooke

Brooke je vodeća britanska dobrotvorna organizacija za dobrobit kopitara u inozemstvu, a cilj je poboljšati život konja, magaraca i mazgi koji rade u najsiromašnijim dijelovima svijeta. Te životinje čine okosnicu gospodarstva u mnogim zemljama u razvoju, podržavajući nebrojne siromašne zajednice u kojima mnogi ljudi zarađuju manje od jednog dolara dnevno. Brookeovi veterinarski timovi i zdravstveni radnici u zajednici, kao i partnerske organizacije širom svijeta, pružaju besplatan tretman životinjama i obučavaju vlasnike životinja, lokalne iscjelitelje, konjare, sedlare, prodavače hrane, proizvođače remena i kolica. Trenutno djeluju u deset zemalja Azije, Afrike, Srednje Amerike i Bliskog Istoka. Odlični rezultati koje Brooke ostvaruje duguju

³² WWF. About us. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org/about> [28.05.2021.]

³³ Green queen. EARS (Elephant Asia Rescue and Survival) Foundation. Dostupno na: <https://www.greenqueen.com.hk/green-queen-guide-hong-kong/12571/ears-elephant-asia-rescue-and-survival-foundation/> [28.05.2021.]

ljubaznosti svojih podržavatelja i predanosti, brizi i suosjećanju naših lokalnih veterinara i radnika u zajednici. Naš rad potkrijepljen je jedinstvenim i provjerenim metodama razvijenim u suradnji s Veterinarskom školom Sveučilišta Bristol. Preko 800 visokokvalificiranog osoblja radi izravno na terenu. Diljem svijeta pomogli su gotovo 1.7 milijuna radnih konja, magaraca i mazgi³⁴.

Kraljevsko društvo za prevenciju okrutnosti nad životinjama (RSPCA)

Osnovano 1824. godine, Kraljevsko društvo za prevenciju okrutnosti prema životinjama (RSPCA) djeluje u Engleskoj i Walesu kako bi spriječilo okrutnost, promoviralo dobrotu i ublažilo patnju svih životinja. Kao najstarija dobrotvorna organizacija za životinje na svijetu, ima preko 80 skloništa za životinje, centara i veterinarskih klinika, 330 inspektora koji provode zakone o životinjama. RSPCA igra aktivnu ulogu u planiranju izvanrednih bolesti u Walesu i Engleskoj i surađuje s vladom u suzbijanju izbijanja bolesti poput slinavke i šapa i ptičje gripe. RSPCA ima programe u više od 50 zemalja širom svijeta, a prvenstveno djeluje u istočnoj Aziji i Europi, iako je nedavno pokrenuo programe u Malaviju i Zambiji koji se šire na ljudski razvoj / dobrobit životinja.

RSPCA je jedina organizacija koja u Velikoj Britaniji prikuplja statističke podatke o svim aspektima dobrobiti životinja koji se objavljuju svake godine (www.rspca.org.uk). Prikupljeni su na 29 pokazatelja za životinje na farmi i kućne ljubimce, divlje životinje i životinje koje se koriste u istraživanju. RSPCA piše standarde za jedini sustav osiguranja dobrobiti životinja u Velikoj Britaniji, Freedom Food. Standardi su sada dogovoreni za 11 vrsta i koriste se u zemljama kao što su SAD, Argentina i Tajland kao osnova za domaće standarde za nacionalne programe osiguranja. Farme *Freedom Food* sada imaju preko 24% svih svinja u Velikoj Britaniji, 35% svih kokoši nesilica i 19% patki³⁵.

³⁴ FAO. Gateway to Farm Animal Welfare. Dostupno na: <http://www.fao.org/ag/againfo/themes/animal-welfare/aw-abthegat/aw-coll/en/> [28.05.2021.]

³⁵ FAO. Gateway to Farm Animal Welfare. Dostupno na: <http://www.fao.org/ag/againfo/themes/animal-welfare/aw-abthegat/aw-coll/en/> [28.05.2021.]

Prijatelji životinja

Prijatelji životinja je neprofitna nevladina udruga osnovana 2001. godine u Hrvatskoj. Ciljevi udruge su promoviranje zaštite i prava životinja, veganstva i etičkog, ekološkog te zdravstveno prihvatljivog životnog stila. Kroz razne kampanje i akcije udruga skreće pozornost na patnje životinja u prehrambenoj industriji, laboratorijima, farmama krzna, lovu i ribolovu, industriji zabave te educira o problemu napuštanja i zlostavljanja kućnih životinja. Član je raznih međunarodnih organizacija poput OIPA (International Organization for Animal Protection) i Eurogroup for Animals³⁶.

4.3. Uloga ponude u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja

U ulozi ponude u turizmu u kojem sudjeluju životinje nalaze se subjekti koji i inače pružaju usluge u turizmu. Ipak, njihovi interesi za ulaganje u ovaj oblik turizma su različiti. Ugostiteljima je glavni interes povećanje broja gostiju i duljine njihovog boravka. Lokalne turističke agencije ovim segmentom mogu privući drugačije tipove potrošača na lokalnoj i regionalnoj razini. Kako bi mogli svoju ponudu proširiti i na međunarodno tržište potrebni su im turoperatora čije mreže nekad imaju i više od milijun klijenata.

S interesima dolaze i odgovornosti. Kline (2018) kritizira pružatelje usluga jer tvrdi da se atrakcije u kojima sudjeluju životinje temelje na maksimalizaciji zadovoljstva turista i dobiti pružatelja usluga, dok se briga za životinje često svodi na razinu dovoljnu da bi se održala njihova dostupnost kao resursa. Bez očuvanja prirodnih resursa, što u ovom slučaju uključuje i životinje, turizam u kojem sudjeluju životinje neće dugoročno biti održiv. Svi subjekti ponude moraju se zajedno udružiti kako bi štitili prava i dobrobit životinja i spriječili bilo kakav pokušaj izrabljivanja. Posljedice koje izrabljivanje izaziva kod životinja kroz ovaj rad prethodno su detaljnije objašnjene. Nažalost, zbog siromaštva i nedostatnog obrazovanja, ljudi koji se o životinjama brinu nekad se, i nenamjerno, pogrešno odnose prema njima što može izazvati ozbiljne posljedice kod životinja.

³⁶ Prijatelji životinja. O Udruzi. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=101> [28.05.2021.]

Mogućnost bliske interakcije turista s životinjama i prezentiranje životinja kao zabavljača oblik je izrabljivanja. Subjekti koji nude usluge više bi se trebali truditi obrazovati, kako svoje djelatnike, tako i turiste, o prihvatljivom ponašanju prema životinjama. Kroz pravilno upravljanje posjetiteljima može se smanjiti pritisak na životinje jer će tako dnevno susresti manji broj turista u rjeđim vremenskim intervalima. U potpunosti treba izbjegavati korištenje životinja kao prijevozno sredstvo, što je u nekim dijelovima svijeta nažalost još uvijek česta praksa. Štiteći prava životinja turističke tvrtke mogu poboljšati svoj imidž i prihod. Sve više turista odbija koristiti usluge turoperatora koji u svojoj ponudi imaju aktivnosti koje uzrokuju patnju životinja što će detaljnije biti opisano u sljedećem potpoglavlju.

„Praćenje turističke industrije“ istraživanje je koje procjenjuje i rangira obveze o dobrobiti životinja 14 vodećih svjetskih turističkih agencija, pružatelja usluga u području atrakcija i zabave i turoperatora. Istraživanje je naručila dobrotvorna organizacija World Animal Protection, a provelo Sveučilište Surrey. Istraživanje i rangiranje daju čelnicima turizma, podržavateljima organizacije i javnosti jasnu sliku napretka koju je turistički sustav učinio obvezujući se na dobrobit životinja. Sveobuhvatna metodologija rangira tvrtke u četiri ključna područja: obveza, ciljevi i izvedba, promjena turističke ponude i promjena potražnje potrošača (World Animal Protection, 2020).

Najbolji ukupni rezultat ostvarila je američka tvrtka Airbnb koja upravlja internetskim tržištem za smještaj. U nastavku će se kratko prikazati rezultati tvrtke u četiri ključna područja istraživanja.

Tablica 2. Rezultati Airbnb-a u četiri ključna područja istraživanja World Animal Protection-a

Rezultati Airbnb-a u četiri ključna područja istraživanja World Animal Protection-a	
Četiri ključna područja istraživanja	Rezultati
Obveza	<ul style="list-style-type: none"> • Politika se odnosi na pet sloboda i životinje koje imaju pozitivna iskustva.

	<ul style="list-style-type: none"> • Zabranjen je izravan kontakt s divljim životinjama u divljini, za sve životinje osim za one koje imaju „socijalni utjecaj iskustva“, za koje se tvrdi da imaju koristi za očuvanje. Za divlje životinje u zatočeništvu izravan kontakt je također zabranjen kao i za zoološke vrtove i akvarije, kafiće i zabavne prostore te za slonove, velike mačke i morske sisavce. • Izvedbe životinja, tučnjave, utrke klasificirane su kao neprihvatljive za sve životinje. • Airbnb zahtijeva pridruživanje AZA i WAZA za preostala mjesta koja ne nude izravan kontakt i predstave, a postavljene su i smjernice za utočišta. • Airbnb smatra neprihvatljivim posjećivanje objekata u kojima se divlje životinje uzgajaju u komercijalne svrhe za sve divlje životinje i ne dopuštaju iskustva koja uključuju kupnju ili konzumaciju proizvoda od divljih životinja. • Opseg politike dobrobiti životinja odnosi se na sve marke, podružnice i proizvode.
Ciljevi i izvedba	<ul style="list-style-type: none"> • Zahtjevi politike o izravnom kontaktu, nastupima, borbama i utrkama, komercijalnom uzgoju i akreditacija/certifikacija već su u potpunosti provedene. • Svi dobavljači/domaćini Airbnb-a dužni su se pridržavati smjernica o dobrobiti životinja.
Promjena turističke ponude	<ul style="list-style-type: none"> • Airbnb je pridonio nekoliko industrijskih inicijativa i podizanju svijesti. Airbnb je također radio u partnerstvu s nevladinim organizacijama poput PETA-e i World Animal Protection.
Promjena potražnje potrošača	<ul style="list-style-type: none"> • Airbnb informira potrošače o zabrinutosti za dobrobit i očuvanje životinja koje sudjeluju u atrakcijama, u sadržaju kao što je "Kako mogu prepoznati prostore pogodne za slonove?" i "Zašto je štetno držati morske sisavce u

	<p>zatočeništvu? ".</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sadržaj dobrobiti životinja može se pronaći jednim intuitivnim klikom na kartu web mjesta. • Kupci mogu pisati i objavljivati kritike - i dobre i loše - bez pripreme. • Airbnb potiče kupce da prijave zabrinutost za dobrobit životinja i osiguraju generički kontakt tako. Gosti mogu ostaviti privatnu recenziju izravno Airbnb-u koja rješava probleme socijalne skrbi. Kupci mogu ostaviti povratne informacije povezane s „Zlostavljanjem ili tjelesnom ozljedom“, „Lošim životnim uvjetima“ i „Ostalo“.
--	---

Izvor: World Animal Protection (2020). Tracking the travel industry: Which companies are checking out of wildlife cruelty?. London: World Animal Protection

Airbnb je u sva četiri ključna područja istraživanja ostvario zadovoljavajuće ocjene. U području promjene turističke ponude nisu ostvareni visoki bodovi što znači da postoji još mogućnosti za unaprjeđenje u tom području. U području obveze i promjene potražnje potrošača ostvareni su vrlo visoki bodovi. Zahvaljujući kvalitetnoj politici o dobrobiti životinja koju Airbnb provodi na svim markama, podružnicama i proizvodima te informiranju potrošača o prepoznavanju kvalitetnog sadržaja koji ne šteti životinjama i poticanju turista na pisanje kritika o pružateljima usluga, Airbnb predstavlja dobar primjer poslovanja koji bi trebali slijediti i ostali pružatelji usluga u turizmu.

Najveće svjetske turističke organizacije imaju vodeću ulogu u sankcioniranju ispravnog i neispravnog odnosa prema životinjama u turizmu. Briga za dobrobit životinja je pozitivan oblik politike poslovanja koji sve više turista primjećuje i nagrađuje.

4.4. Uloga potražnje u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja

Turistička potražnja ima veliku ulogu u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja. Prikaz rezultata analiziranih istraživanja u nastavku potvrdit će tu činjenicu.

Istraživanja su pokazala da turistička potražnja može utjecati na privlačnost turizma u kojem sudjeluju životinje i da snažno utječe na ponudu koju nude turističke tvrtke (Hughes, 2001). Turisti mijenjaju očekivanja vezana uz životinjske atrakcije. Jedan od primjera je slučaj turizma s dupinima u Velikoj Britaniji, gdje je rastuća svijest među javnosti dovela do potpune zabrane na izložbama dupina u zemlji. Daljnje istraživanje pokazalo je značajan interes potrošača za obrazovni aspekt u području aktivnosti u kojima sudjeluju životinje (Ballantyne i sur., 2009). Milman i suradnici (2010) utvrdili su da obrazovni i konzervacijski aspekti rastu i izvan ekoturističkih okruženja, kao i da se životinje izložene u tematskim parkovima koriste i u obrazovne svrhe umjesto isključivo za zabavu. Nadalje, Ballantyne i suradnici (2009) otkrili su da su informacije koje se distribuiraju u parkovima s životinjama podigle svijest o divljini, prirodi i ukupnom ljudskom utjecaju na to. Turisti su odmah reagirali na edukativne mjere i bili su spremni djelovati s više obzira i pažnje, čak i ako je to utjecalo na njihovo osobno iskustvo ili udobnost. Međutim, opaženo je i da baza ekoturista i turista koji posjećuju atrakcije u kojima sudjeluju životinje ograničena, stoga interes za zaštitu životinja ove specifične grupe može biti znatno viši u odnosu na interes javnosti kao cjeline (Ballantyne i sur., 2009). Dakle, turističke tvrtke moraju postići ravnotežu između svijesti, obrazovanja, i ukupne dobrobiti životinja s očekivanjima turista kako bi svoj odmor proveli u mjestu u kojem se prema životinjama odnosi na human i pošten način.

Istraživanja su također pokazala da se svi turisti ne ponašaju niti razmišljaju na isti način. Postoje značajne razlike u sklonosti i stavovima turista prema određenoj aktivnosti i dobrobiti životinja koje se često odnose se na kulturu/nacionalnost turista (Crotts i Erdmann, 2000), jer je čovjekova briga za životinje često direktno povezana s životinjama koje su mu poznate iz vlastite kulture (Phillips i McCulloch, 2005, Phillips i sur., 2012). Phillips i suradnici (2012) utvrdili su da životinje s više pripisanih osjetila izazivaju kod ljudi veću zabrinutost za njihovu dobrobit. Međutim, atribucija osjećaja prema određenoj vrsti varira od kulture do kulture. Na primjer, studije su pokazale da ljudi pokazuju veću brigu za dobrobit sisavaca za razliku od onih životinja koje ne pripadaju sisavcima (s najvećom brigom za životinje koji su najbližije ljudima).

Zanimljivo je to da mlađi, obrazovani i kulturno obrazovani ljudi ne navode razliku između osjećaja ljudi i životinja (Phillips i McCulloch, 2005). Daljnji utjecaji na stavove i svijest uključuju dob, zanimanje, razina obrazovanja i novčani izdatak za putovanja (Kang i Moscardo 2006). Međutim, Ohl i Van der Staay (2012) tvrde da je kulturna razlika u definiranju i prakticiranju dobrobiti životinja izravno povezana s moralom i etikom zemlje. Azijske zemlje imaju nižu zabrinutost za dobrobit životinja u usporedbi s europskim zemljama, a snažna sličnost između stavova iz zemalja i kultura koje se nalaze geografski blizu jedna drugoj (tj. Švedska i Norveška, Irska i Britanija, Srbija i Makedonija) postoji (Phillips i McCulloch, 2005; Phillips et al., 2012). Stoga će možda biti potrebno ciljati zemlje pojedinačno obrađujući im se s obzirom na specifične percepcije ili pogrešne percepcije o dobrobiti životinja.

Da su turisti postali svjesniji učinka turizma na životinje pokazuje i istraživanje World Animal Protection-a iz 2017. godine. Istraživanje je provedeno na više od 1000 ispitanika iz Danske, Njemačke, Nizozemske, Švedske, Velike Britanije, Kine, Indije, Tajlanda, Kanade, Sjedinjenih Američkih Država, Australije i Brazila. Rezultati su sljedeći:

1. „Postotak turista koji smatraju da je jahanje slonova prihvatljivo smanjio se za 9% u odnosu na postotak iz 2014. godine (2014. godine 40% turista smatra da je to neprihvatljivo, a 2017. godine 44%).
2. Gledanje predstava u kojima sudjeluju životinje 54% turista smatra neprihvatljivim.
3. Preko 80% ispitanika smatra da divlje životinje pripadaju divljini i željeli bi ih vidjeti u svom prirodnom staništu. Također, 76% turista smatra da ljudi ne bi smjeli zarađivati držeći životinje radi zabave, ako životinje pri tome pate.
4. Da ne bi smjelo biti dozvoljeno gledati životinje u zatočeništvu, iako bi to bio jedini način da se mogu vidjeti, smatra 47% ispitanika (u odnosu na njih 445 iz 2014. godine).
5. Skoro 2/3 turista smatra da se predstave u kojima sudjeluju životinje ne bi trebale nastaviti održavati čak niti ako su dio kulture lokalne zajednice, ako štete životinjama.
6. Turoperatori bi prema mišljenju 83% ispitanika trebali izbjegavati u svojoj ponudi imati aktivnosti koje uzrokuju patnju životinja, dok bi oko 60% turista izbjegavalo koristiti usluge turoperatora koji to ne poštuju³⁷.

³⁷ World Animal Protection (2017) *Wild Animals in Entertainment: Global Report 2017*. London: World Animal Protection. Dostupno na:

S obzirom na prethodno prikazane rezultate istraživanja, može se zaključiti da turisti svojim odabirom usluga itekako mogu utjecati na turističku ponudu i s ostalim dionicima podržavati zaštitu prava životinja i prateći sadržaj u turizmu koji ne izrabljuje životinje već ih štiti.

4.5. Rezultati kritičke analize

Kroz prethodna četiri potpoglavlja analizirana je uloga međunarodnih organizacija, nevladinih organizacija i turističke ponude i potražnje u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja životinja. Svi navedeni dionici imaju važnu ulogu i bez sinergije svih neće se moći postići značajniji pomak u zaštiti životinja.

Međunarodne organizacije svoj doprinos imaju u pogledu postavljanja pravne regulacije sudjelovanja životinja u turizmu i poticanja nacionalnih vlada na implementiranje tih smjernica u njihova zakonodavstva. Također, njihova uloga je bitna i radi mogućnosti dobivanja konkretnih podataka o životinjama i njihovim životnim uvjetima diljem svijeta, čime mogu upozoriti na hitnost rješavanja problema. Nevladine organizacije potpora su međunarodnim organizacijama te se i one svojim djelovanjem i zalaganjem aktivno bore za bolji položaj životinja u svijetu. Turistička ponuda koja nudi usluge u turizmu u kojem sudjeluju životinje bez životinja ne bi niti postojala. Uprave parkova koji drže životinje, turoperatora, ugostitelji i svi ostali moraju obrazovati svoje zaposlenike i turiste koji koriste njihove usluge kako se trebaju ponašati prema životinjama. Samim svojim odnosom prema životinjama, turistima se šalje poruka kakvo je ponašanje prihvatljivo. Pravila da se životinje ne smije dirati, slikati se s njima ili im se približavati turiste podsjećaju na to da poštuju životinje i njihov prostor. U svemu ovome, turisti su ključni pokretači borbe za zaštitu životinja. Oni svojim ponašanjem diktiraju trendove. Veliku razliku mogu učiniti ne kupujući karte za one atrakcije u kojima sudjeluju životinje u kojima je očito da su životinje loše tretirane. Pravi primjer toga su predstave u kojima životinje glume što nikako nije spojivo s njihovim uobičajenim ponašanjem u prirodi. Jasnim neodobravanjem takvih i sličnih atrakcija poruku šalju i ponudi koja se onda prilagođava njihovim zahtjevima.

https://www.worldanimalprotection.org/sites/default/files/media/int_files/pdfs/wild_animals_in_entertainment_v2.pdf
f [25.05.2021.]

Ključno je napomenuti da je još uvijek veliki dio javnosti nedovoljno upućen u ovu temu i da je obrazovanje svih dionika u turizmu neophodno kako bi se životinje zaštitile.

5. Zaključak

U današnjem svijetu praktički neograničenih izbora, iskorištavanje životinja jednostavno je neprihvatljivo. Životinje ne moramo jesti, ne moramo koristiti njihovu kožu i krzno za odijevanje i ne moramo ih koristiti kao izvor zabave. Turizam u kojem sudjeluju životinje kontinuirano raste. Zbog toga je važno životinjama pružiti zaštitu. Ipak, prava životinja još uvijek nisu striktno određena i međunarodno prihvaćena. To predstavlja veliki izazov u zaštiti životinja i sprječavanju njihova izrabljivanja. Usvajanje Univerzalne deklaracije o pravima životinja od strane zemalja koje to još nisu učinile, pomoći će zaštititi prava životinja i regulirati odnos ljudi i životinja u svim područjima, uključujući i turizam. Pitanje etičnosti sudjelovanja životinja u turizmu također je rasprava u tijeku. Promatranje životinja s odgovarajuće udaljenosti u divljini i posjet utočištima koja se pravilno brinu o životinjama pozitivni su primjeri sudjelovanja životinja u turizmu. Treba izbjegavati one atrakcije, poput uličnih predstava, za koje je jasno da štete životinjama jer se ne nalaze u svojem prirodnom okruženju i ne ponašaju se prirodno.

Razvijanje svijesti lokalne zajednice o istom pitanju jednako je važno. Nažalost, mnoge siromašne lokalne zajednice, koje ovise o ovom obliku turizma, životinje vide kao gospodarski resurs koji im omogućuje preživljavanje. Zbog slabog obrazovanja pogrešno tretiraju životinje što može ostaviti negativne posljedice. U rješavanju ovog problema mogu pomoći napori međunarodnih i nevladinih organizacija koje lokalnim zajednicama, jednako kao i turistima, mogu pružiti adekvatno obrazovanje. Lokalne zajednice mogu slijediti dobre primjere iz prakse, od kojih su neki obrađeni u ovom radu, te ih prilagoditi svojim mikro uvjetima i tako ostvariti ekonomski i socijalni napredak u društvu, bez ugrožavanja životinja.

Istraživanja koja su kroz rad analizirana pokazala su da postoji napredak u svijesti turista koji ne žele podržavati turizam u kojem se životinje na okrutan način treniraju i pate. Edukacije koje većinom organiziraju međunarodne organizacije, brojne nevladine organizacije, ali i sami pružatelji usluga pozitivno djeluju na razvijanje svijesti turista koji pri odabiru atrakcija u kojima sudjeluju životinje mogu lakše ocijeniti radi li se o kvalitetnim i pozitivnim primjerima koje žele posjetiti i podržati.

Neophodno je nastaviti istraživati životinje, posebno u području turizma i povezati životinje i etičnost. Kroz rad je istaknuta neodgodiva važnost detaljnijeg definiranja životinjskih prava i

njihove primjene u svakodnevnom životu, temeljenu na principima etičnog življenja i održivog razvoja. Daljnja istraživanja će pomoći svim dionicima koji se bore za bolji položaj životinja u dokazivanju kako se, jedino uz poštivanje dobrobiti životinja i određivanje njihovog prava, može postići održivost.

Životinje svojim postojanjem ne ugrožavaju postojanje čovjeka. Takav odnos trebao bi biti obostran no, nažalost, već neko vrijeme to nije slučaj. Ljudska solidarnost prema životinjama i pravilan suživot vode do izgradnje jednog novog i modernog svijeta koji nije okrenut isključivo čovjeku, nego očuvanju cjelokupnog živog svijeta i prirode koji su neodvojivi dio ljudskog postojanja.

Svaki čovjek može svojim djelovanjem smanjiti negativan utjecaj ljudi na životinje, a svi dionici turizma moraju osigurati da se fenomen poput turizma ne iskorištava kao pokriće za izrabljivanje životinja nego da bude lider u zaštiti i očuvanju cijele prirode.

Popis literature

Arluke, A. i Sanders, C. R. (1996) *Regarding animals*. Philadelphia: Temple University Press

Ballantyne, R., Packer, J. i Hughes, K. (2009) Tourists' support for conservation messages and sustainable management practices in wildlife tourism experiences. *Tourism Management*, 30, str. 658-664.

Bulbeck, C. (1999) The “nature dispositions” of visitors to animal encounter sites in Australia and New Zealand. *Journal of Sociology*, 35(2), str. 129–148.

Carder, G., Proctor, H., Schmidt-Burbach, J. i D’Cruze, N. (2016) The animal welfare implications of civet coffee tourism in Bali. *Animal Welfare*, 25, str. 199-205.

Carr, N. i Broom, D. (2018) *Tourism and Animal Welfare*. 1st ed. Wallingford: CABI Publishing

Cohen, E. (2009) The Wild and the Humanized: Animals in Thai Tourism. *Anatolia*, 20(1)

Cohen, E. (2012) Tiger Tourism: From Shooting to Petting. *Tourism Recreation Research*, 37(3), str. 193-204.

Crotts, J.C. i Erdmann, R. (2000) Does national culture influence consumers' evaluation of travel services? A test of Hofstede's model of crosscultural differences. *Managing Service Quality: An International Journal*, 10(6), str. 410-419.

D’Cruze, N., Sarma, U. K., Mookerjee, A., Singh, B., Louis, J., Mahapatra, R. P., Jaiswal, V. P., Roy, T. K., Kumari, I. i Menon, V. (2011) Dancing bears in India: A sloth bear status report. *Ursus*, 22(2), str. 99-105.

Dybsand, H. N. H. (2020) In the absence of a main attraction – Perspectives from polar bear watching tourism participants. *Tourism Management*, 79.

FAO. Gateway to Farm Animal Welfare. Dostupno na: <http://www.fao.org/ag/againfo/themes/animal-welfare/aw-abthegat/aw-coll/en/> [28.05.2021.]

Fennell, D. A. (2012) *Tourism and Animal Ethics*. 1st ed. Oxon: Routledge

Fennell, D. A. (2013) Tourism and Animal Welfare. *Tourism Recreation Research*, 38(3), str. 325–340.

Fennell, D. A. (2013) Contesting the zoo as a setting for ecotourism, and the design of a first principle. *Journal of Ecotourism*, 12(1), str. 1-14.

Fennell, D. A. (2018) *Tourism ethics*. 2nd ed. Clevedon: Channel view publications

Gallagher, A. J. i Huveneers, C. P. M. (2018) Emerging challenges to shark-diving tourism. *Marine Policy*, 96, str. 9-12.

Global Animal Law GAL Association. Animal legislations in the world at national level. Dostupno na: <https://www.globalanimallaw.org/database/national/index.html> [25.05.2021.]

Global Federation of Animal Sanctuaries. The Truth About Sanctuaries. Dostupno na: <https://www.sanctuaryfederation.org/truth-about-sanctuaries/> [18.05.2021.]

Gray, M., McNeilage, A., Fawcett, K., Robbins M. M., Ssebide, B., Mbula, D. i Prosper Uwingeli, P. (2009) Censusing the mountain gorillas in the Virunga Volcanoes: complete sweep method versus monitoring. *African Journal of Ecology*, 48, str. 588-599.

Green queen. EARS (Elephant Asia Rescue and Survival) Foundation. Dostupno na: <https://www.greenqueen.com.hk/green-queen-guide-hong-kong/12571/ears-elephant-asia-rescue-and-survival-foundation/> [28.05.2021.]

Hand Luggage Only. Here's A Really Important Thing You Need To Know About Snake Charming. Dostupno na: <https://handluggageonly.co.uk/2016/01/26/heres-a-really-important-thing-you-need-to-know-about-snake-charming/> [24.05.2021.]

Håstein, T., Scarfe, A. D., i Lund, V. L. (2005) Science-based assessment of welfare: Aquatic animals. *Revue scientifique et technique (International Office of Epizootics)*, 24(2), str. 529–547.

Hill, S.P. i Broom, D.M. (2009) Measuring zoo animal welfare: theory and practice. *Zoo Biology*, 28, str. 531-544.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Antropocentrizam. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3184> [28.05.2021.]

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Nevladine organizacije. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43612> [25.05.2021.]

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Ruanda. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53573> [28.05.2021.]

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Veliki koraljni greben. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64177> [23.05.2021.]

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Životinja. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67785> [17.05.2021.]

Hughes, P. (2001) Animals, values and tourism-structural shifts in UK dolphin tourism provision. *Tourism management*, 22(4), str. 321-329.

Humane Society International. Bullfighting. Dostupno na: <https://www.hsi.org/news-media/bullfighting/> [26.05.2021.]

Humane Society International. Bullfighting in Europe. Dostupno na: https://www.hsi.org/news-media/bullfighting_europe/ [25.05.2021.]

IceWhale. Iceland is the biggest whale watching destination in Europe. Dostupno na: <https://icewhale.is/> [26.05.2021.]

IFAW. Saving whales in Iceland: the IFAW approach. Dostupno na: <https://www.ifaw.org/journal/saving-whales-iceland-ifaw-approach-jalou-langeree> [26.05.2021.]

IUCN. Fin Whale, Mountain Gorilla recovering thanks to conservation action – IUCN Red List. Dostupno na: <https://www.iucn.org/news/species/201811/fin-whale-mountain-gorilla-recovering-thanks-conservation-action-iucn-red-list> [28.05.2021.]

Jiang, Y., Lück, M. i Parsons, E. C. M. (2007) Public awareness, education and marine mammals in captivity. *Tourism Review International*, 11, str. 237-249.

Kalpers, J. (2005) *Biodiversity et Urgence en Afrique Subsaharienne*, Dissertation presentee en vue de l'obtention du grade de Docteur en Sciences, Universite de Liege.

Kang, M. i Moscardo, G. (2006) Exploring Cross-cultural Differences in Attitudes towards Responsible Tourist Behavior: A Comparison of Korean, British and Australian Tourists. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 11(4), str. 303-320.

Karis, A. (2013) *Impact of Tourism on Wildlife Conservation*. New York: INTOSAI WGEA

Kline, C. (2018) *Animals, food and tourism*. 1st. ed. Oxon: Routledge

Kontogeorgopoulos N. (2009) Wildlife tourism in semi-captive settings: a case study of elephant camps in northern Thailand. *Current Issues in Tourism*, 12(5-6), str. 429–449.

Lair, R. (1997) *Gone astray: The care and management of the Asian elephant in domesticity*. Bangkok, Thailand: Food and Agriculture Organization of the United Nations, Regional Office of Asia and the Pacific

Learmonth, M. J. (2020) Human–Animal Interactions in Zoos: What Can Compassionate Conservation, Conservation Welfare and Duty of Care Tell Us about the Ethics of Interacting, and Avoiding Unintended Consequences?. *Animals*, 10.

Lück, M. i Jiang, Y. (2007) Keiko, Shamu and friends: Educating visitors in marine parks and aquaria? *Journal of Ecotourism*, 6(2), str. 127-138.

Maekawa M., Lanjouw, A., Rutagarama, E. i Sharp, D. (2013) Mountain gorilla tourism generating wealth and peace in post-conflict Rwanda. *Natural Resources Forum*, 37

Manzo, G. G. (2019) *The economic impact of global wildlife tourism: travel and tourism as an economic tool for the protection of wildlife*. London: World Travel & Tourism Council.

McNeilage, A., Robbins, M. M., Gray, M., Olupot, W., Babaasa, D., Bitariho, R., Kasangaki, A., Rainer, H., Asuma, S., Mugiri, G. i Baker, J. (2006) Census of the mountain gorilla *Gorilla beringei beringei* population in Bwindi Impenetrable National Park, Uganda. *Oryx*, 40(4), str. 419–427

Milman, A., Okumus, F. i Dickson, D.R. (2010) The contribution of theme park and attractions to the social and economic sustainability of destinations. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 2(3), str. 338-345.

National Geographic. Asian Elephant. Dostupno na: <https://www.nationalgeographic.com/animals/mammals/facts/asian-elephant> [28.05.2021.]

Nedić, T. (2018). Pravni sustav zaštite života, zdravlja i dobrobiti životinja – bioetički pristup u pravnom okviru. *Socijalna ekologija*, 27 (1), 71-94. Dostupno na: <https://doi.org/10.17234/SocEkol.27.1.4>

Neumann, J. (2012) *The Universal Declaration of Animal Rights or the creation of a new equilibrium between species*. Dostupno na: https://www.animallaw.info/sites/default/files/lralvol19_1_91.pdf [25.05.2021.]

Nielsen, H. i Spenceley, A., (2010) The success of tourism in Rwanda — gorillas and more: Background paper for the African success stories study. *World Bank*, str. 1–29.

Ohl, F. i Van der Staay, F.J. (2012) Animal welfare: At the interface between science and society. *The Veterinary Journal*, 192, str. 13-19.

O'Mahoney J. (2017) *At what price? The economic, social and icon value of the Great Barrier Reef*. Brisbane: Deloitte Access Economics

Patroni, J., Newsome, D., Kerr, D., Sumanapla, D. P. i Simpson G. D. (2019) Reflecting on the human dimensions of wild dolphin tourism in marine environments. *Tourism and Hospitality Management*, 25(1), str. 141-160.

Payne, D. i Dimanche, F. (1996) Towards a Code of Conduct for the Tourism Industry: An Ethics Model. *Journal of Business Ethics*, 15, str. 997-1007.

PETA. All About PETA. Dostupno na: <https://www.peta.org/about-peta/learn-about-peta/> [22.05.2021.]

Phillips, C.J. i McCulloch, S. (2005) Student attitudes on animal sentience and use of animals in society. *Journal of Biological Education*, 40(1), str. 17-24.

Phillips, C. J., Izmirlı, S., Aldavood, S. J., Alsonso, M., Choe, B. I., Hanlon, A. i Rehn, T. (2012) Student's attitudes to animal welfare and rights in Europe and Asia. *Animal Welfare*, 21, str. 87-100.

Prijatelji životinja. O Udruzi. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=101> [28.05.2021.]

Prijatelji životinja. Pet minimalnih prava životinja. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=1847> [28.05.2021.]

Regan, T. (2004) *The case for animal rights*. 1st ed. Berkeley: University of California Press

Rwanda genocide: 100 days of slaughter. Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-africa-26875506> [28.05.2021.]

ScoopWhoop. 8 Countries With The Strictest Animal Welfare Laws In The World That India Can Take Cues From. Dostupno na: <https://www.scoopwhoop.com/countries-with-strict-animal-welfare-laws-in-the-world/> [25.05.2021.]

Shani, A. i Pizam, A. (2008) Towards an ethical framework for animal-based attractions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20(6), str. 679-693.

Spenceley, A., Habyalimana, S., Tusabe R. i Mariza, D., (2010) Benefits to the poor from gorilla tourism in Rwanda. *Development Southern Africa*, 27(5), str. 647–662

Stojanović, N. (2017) *Pravo životinja*. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Sykes, K. (2016) Globalization and the Animal Turn: How International Trade Law Contributes to Global Norms of Animal Protection. *Transnational Environmental Law*. Cambridge University Press, 5(1), str. 55–79.

Tapper, R. (2006) *Wildlife watching and tourism: a study on the benefits and risks of a fast growing tourism activity and its impacts on species*. Bonn, Germany: UNEP/CMS Secretariat

Tosun, D. D. (2013) Crocodile farming and its present state in global aquaculture. *Journal of Fisheries Sciences.com*, 7(1), str. 43-57.

Tourism Concern (2017) *Animals in Tourism, Research Briefing*. London: Tourism Concern. Dostupno na: <https://www.tourismconcern.org.uk/wp-content/uploads/2018/03/Animals-in-Tourism-lWeb-FINAL-1.pdf>

UNESCO (1978) *Universal Declaration of Animal Rights*. Pariz: United Nations Educational, Scientific & Cultural Organization. Dostupno na: <https://constitutii.files.wordpress.com/2016/06/file-id-607.pdf> [26.05.2021.]

UNWTO. Wildlife Conservation. Dostupno na: <https://www.unwto.org/asia/chimelong-Initiative-wildlife-conservation> [28.05.2021.]

UNWTO. Wildlife is our world heritage. Dostupno na: <https://www.unwto.org/asia/unwto-chimelong-why-wildlife> [26.05.2021.]

Varga, P. i Zizka, L. (2019) Tourists' Ethical Concern for Dumbo: Elephant Tourism in Thailand. *Journal of Travel, Tourism and Recreation*, 1(2), str. 17-27.

Ventre, J. i Jett, J. (2015) 8. Killer Whales, Theme Parks and Controversy: An Exploration of the Evidence. U: Markwell, K. ur. *Animals and Tourism: Understanding diverse relationships*. Bristol, Blue Ridge Summit: Channel View Publications, str. 128-145.

Watson, M. (2017) *Animals in Tourism*. Tourism Concern: London.

Winter, C. (2020) A review of research into animal ethics in tourism: Launching the annals of tourism research curated collection on animal ethics in tourism. *Annals of Tourism Research*, 84.

World Animal Protection (2016) *Checking out of cruelty: How to end wildlife tourism's holiday horrors*. London: World Animal Protection

World Animal Protection (2017) *Wild Animals in Entertainment: Global Report 2017*. London: World Animal Protection. Dostupno na: https://www.worldanimalprotection.org/sites/default/files/media/int_files/pdfs/wild_animals_in_entertainment_v2.pdf [25.05.2021.]

World Animal Protection (2020) *Tracking the travel industry: Which companies are checking out of wildlife cruelty?*. London: World Animal Protection

World Animal Protection. Animal welfare matters: see how your country treats animals. Dostupno na: <https://www.worldanimalprotection.org/news/animal-welfare-matters-see-how-your-country-treats-animals> [25.05.2021.]

World Animal Protection. We are World Animal Protection. We were known as WSPA.
Dostupno na: <https://www.worldanimalprotection.org/change> [28.05.2021.]

World Tourism Organization (2019) *International Tourism Highlights, 2019 Edition*. UNWTO: Madrid. Dostupno na: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> [20.05.2021.]

WWF. About us. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org/about> [28.05.2021.]

WWF. The status of Asian elephants. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org/magazine/issues/winter-2018/articles/the-status-of-asian-elephants#popup> [28.05.2021.]

Yudina, O. i Fennell, D. A. (2013) Ecofeminism in the Tourism Context: A Discussion of the Use of Other-than-human Animals as Food in Tourism. *Tourism Recreation Research*, 38(1), str. 55-69.

Popis tablica

Tablica 1. Teorije u području bioetike primjenjive na životinje u turizmu

Tablica 2. Rezultati Airbnb-a u četiri ključna područja istraživanja World Animal Protection-a

Popis slika

Slika 1. Odnos turizma, životinja i etike u istraživanjima iz područja turizma

Popis grafova

Graf 1. Doprinos turizma divljih životinja BDP-u (2018., u milijardama dolara)

Graf 2. Broj zaposlenih u turizmu divljih životinja (2018., u milijunima)

Graf 3. Izravan doprinos turizma BDP-u (2018., u milijardama dolara)

Lucija Roknić

(+385) 98550584 | lroknic1@gmail.com | Bučarova ulica 1a, 10000, Zagreb, Hrvatska

● RADNO ISKUSTVO

15/05/2019 – 15/01/2020

HOSPITALITY COORDINATOR – IRUNDO

- komunikacija s gostima na stranim jezicima
- kontrola čistoće i stanja apartmana
- prijava gostiju u eVisitor
- kontakt osoba za potrebe gostiju

Zagreb, Hrvatska

01/04/2019 – 15/05/2019

STUDENTSKA PRAKSA – INSTITUT ZA TURIZAM

- rad na znanstvenom članku o stupnjevima održivosti hrvatskih destinacija u sklopu međunarodne znanstvene konferencije Communication Management Forum 2019

Zagreb, Hrvatska

07/2018 – 09/2018

POMOĆNI KONOBAR – MAISTRA D.D.

- prodaja i skladištenje lako pokvarljive robe
- komunikacija s gostima na stranim jezicima

Rovinj, Hrvatska

07/2017 – 09/2017

SERVIR – MAISTRA D.D.

- posluživanje hrane i pića
- komunikacija s gostima na stranim jezicima

Zagreb, Hrvatska

03/2017 – 09/2017

VOLONTIRANJE – AIESEC INTERNATIONAL INC.

- istovremeno sudjelovanje u organizaciji i izvedbi više projekata (Global Mentor project, vikend dobrodošlice za nove članove)
- suradnja s međunarodnim partnerima
- organizacija vikenda dobrodošlice za nove članove

Zagreb, Hrvatska

● OBRAZOVANJE I OSPOSOBLJAVANJE

2015 – TRENUTAČNO – Zagreb, Hrvatska

VSS – Ekonomski fakultet Zagreb

- diplomski smjer Turizam
- studentska razmjena u Lecceu u Italiji za vrijeme zimskog semestra akademske godine 2018./2019.

07/2015 – Zagreb, Hrvatska

SSS – Gimnazija Tituš Brezovački

● JEZIČNE VJEŠTINE

Materinski jezik/jezici: HRVATSKI

Drugi jezici:

	RAZUMIJEVANJE		GOVOR		PISANJE
	Slušanje	Čitanje	Govorna produkcija	Govorna interakcija	
ENGLESKI	C1	C1	C1	C1	C1
TALIJANSKI	A2	A2	A2	A2	A2
NJEMAČKI	A2	A2	A2	A2	A2

Razine: A1 i A2: temeljni korisnik; B1 i B2: samostalni korisnik; C1 i C2: iskusni korisnik

● ORGANIZACIJSKE VJEŠTINE

Organizacijske vještine

Vrlo dobre organizacijske vještine stečene volontiranjem na projektu Global mentor u skolu kojeg su glavni zadaci bili organiziranje raznih događanja, upravljanje zadanim budžetom i promoviranje projekta.

● KOMUNIKACIJSKE I MEĐULJUDSKE VJEŠTINE

Komunikacijske i međuljudske vještine

Vrlo dobre komunikacijske vještine stečene radnim iskustvom, volontiranjem i studentskom razmjenom.